

ISSN 2616-9983

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ. СЕРІЯ: ПРАВО

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (26)

Чернігів 2025

УДК 34(051)(477)

НЗ4

DOI 10.32755/şjlaw.2025.03

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 10 від 01 липня 2025 р.).

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 06.10.2023 № 3548/5 відбулося перейменування Академії Державної пенітенціарної служби на Пенітенціарну академію України.

Видання «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» внесено до Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 15.04.2021 № 420, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

НЗ4 **Науковий** вісник Сіверщини. Серія: Право : науковий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2025. № 3 (26). 104 с.

У цьому номері журналу «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» вміщено статті, присвячені загальним проблемам теорії держави і права, конституційного права; актуальним питанням адміністративного, інформаційного та фінансового права; проблемам кримінально-виконавчого права.

Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 34(051)(477)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: Ніцимна С. О., д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Пузирний В. Ф., д-р юрид. наук, проф.;

Пузирьов М. С., д-р юрид. наук, старш. дослід.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Зливко С. В., д-р юрид. наук; доц.;

Карелін В. В., д-р юрид. наук; доц.;

Коломієць Н. В., д-р юрид. наук, проф.;

Коропатнік І. М., д-р юрид. наук, проф.;

Олефір Л. І., канд. юрид. наук, доц.;

Партенадзе О. А., д-р права, проф. (м. Батумі, Республіка Грузія);

Скаков А. Б., д-р юрид. наук, проф. (м. Нур-Султан, Республіка Казахстан);

Солицева Х. В., канд. юрид. наук, доц.;

Тагієв С. Р., д-р юрид. наук, доц., заслужений юрист України;

Чумак В. В., д-р юрид. наук, проф.;

Шевчук О. М., д-р юрид. наук, проф.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Денисенко К. В., канд. наук з держ. управл., доц.

Заснований у 2017 році.

Ідентифікатор медіа: R30-02503

від 18.01.2024 № 134

© Пенітенціарна академія
України, 2025

ISSN 2616-9983

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
PENITENTIARY ACADEMY OF UKRAINE**

**SCIENTIFIC HERALD
OF SIVERSHCHYNA.
SERIES: LAW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 3 (26)

Chernihiv 2025

UDC 34(051)(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2025.03

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol № 10 on July 01, 2025).

In accordance with the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 06.10.2023 No. 3548/5, the Academy of the State Penitentiary Service was re-named to Penitentiary Academy of Ukraine.

*According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 15.04.2021 № 420 scientific journal "Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law" is included in the **List of scientific professional publications of Ukraine of "B" category.***

Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law : Scientific Journal / Penitentiary Academy of Ukraine. Chernihiv : PAU, 2025. № 3 (26). 104 p.

This issue of the journal "Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law" contains articles devoted to general issues of the theory of state and law, constitutional law; topical issues of administrative, information and financial law; problems of criminal executive law.

The issue will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational institutions.

UDC 34(051)(477)

EDITOR-IN-CHIEF: *Nishchymna S. O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Puzyrnyi V. F., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Puzyrov M. S., Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher.

EDITORIAL BOARD:

Zlyvko S. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Karelin V. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Kolomiets N. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Koropatnik I. M., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Olefir L. I., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Partenadze O. A., Doctor of Sciences (Law), Professor (Batumi, Republic of Georgia);

Skakov A. B., Doctor of Sciences (Law), Professor (Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan);

Solntseva Kh. V., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Tahitiiev S. R., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Chumak V. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Shevchuk O. M., Doctor of Sciences (Law), Professor.

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: *Denysenko K. V.*, PhD in Public Administration, Associate Professor.

ЗМІСТ

Корчова І. В. Дискреційні повноваження органу державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки	7
Крушеніцький В. С. Зарубіжний досвід забезпечення національної безпеки у публічно-інформаційній сфері.....	19
Маслова Л. А. До питання правового регулювання статусу військовополонених.....	29
Ніцимна С. О., Балишев М. В. Фінансова відповідальність юридичних осіб за податковим законодавством України	38
Пекарчук В. М., Петровська Ю. М., Попружна А. В. Історичний та аксіологічний підходи як елемент методології правознавства.....	48
Пузирний В. Ф., Захарчук І. В. Правові аспекти використання штучного інтелекту у сфері кібербезпеки: регулювання та етичні дилеми	58
Хачатрян А. А. Адміністративно-правові механізми і принципи взаємодії почесних консулів іноземних держав з органами публічної влади в Україні	70
Шестак Л. В. Окремі проблеми адміністративної відповідальності за незаконну передачу заборонених предметів особам, яких тримають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань (ст. 188 КУпАП).....	81
Denysenko K. V., Tomkov N. O., Borko I. S. The human right to information: features of its protection under martial law and prospects for improvement	93

CONTENT

Korchova I. Discretionary powers of the state supervision (oversight) body in the field of man-made and fire safety	7
Krushenitskyi V. Foreign experience in ensuring national security in the public information sphere.....	19
Maslova L. On the issue of legal regulation of the status of prisoners of war.....	29
Nishchymna S., Balyshev M. Financial responsibility of legal entities under the tax legislation of Ukraine.....	38
Pekarchuk V., Petrovska Y., Popruzhna A. Historical and axiological approaches as legal science methodology element	48
Puzyrnyi V., Zakharchuk I. Legal aspects of using artificial intelligence in cybersecurity: regulation and ethical dilemmas.....	58
Khachatryan A. Administrative and legal mechanisms and principles of interaction between honorary consuls of foreign states and public authorities in Ukraine	70
Shestak L. Specific issues of administrative liability for illegal transfer of prohibited items to individuals held in pre-trial detention centers and correctional institutions (article 188 of the Code of Ukraine on Administrative offenses)	81
Denysenko K., Tomkov N., Borko I. The human right to information: features of its protection under martial law and prospects for improvement	93

УДК 342.9

DOI 10.32755/sjlaw.2025.03

Корчова І. В.,аспірантка кафедри адміністративного
та конституційного праваНавчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології,Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-0812-6922

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНУ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) У СФЕРІ ТЕХНОГЕННОЇ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджуються дискреційні повноваження органу державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки. Констатовано, що існування дискреційних повноважень породжує суперечності між принципом правової визначеності та існуванням у контролюючого органу можливості вибору, обумовленого розсудом.

Ключові слова: забезпечення техногенної та пожежної безпеки, державний нагляд (контроль), державний нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки, застосування заходів реагування, порушення вимог законодавства у сфері пожежної та техногенної безпеки, дискреційні повноваження.

Постановка проблеми. Як відомо, однією із конституційних засад діяльності владних суб'єктів є положення Основного Закону про те, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ч. 2 ст. 19) [1]. Водночас вітчизняне законодавство з питань здійснення державного нагляду (контролю) наділяє органи державного (нагляду) контролю (у тому числі й у сфері техногенної та пожежної безпеки) певним ступенем свободи розсуду оцінювати ситуації, здійснювати правомірний вибір між декількома альтернативами рішень чи дій, тобто дискреційними повноваженнями.

Безумовно, наділення органу державного нагляду (контролю) дискреційними повноваженнями неминує породжувати суперечності між принципом правової визначеності та існуванням в органу державного нагляду (контролю) можливості вибору,

обумовленого розсудом. При цьому в науковій літературі звертається увага, що при реформуванні органів публічної адміністрації в сучасних умовах акцент робиться на усуненні зайвих і надмірних функцій, деталізації адміністративних процедур, конкретизації посадових обов'язків, що у підсумку сприяє певному звуженню обсягу дискреційних повноважень та використанню їх необ'єктивного застосування [2, с. 128].

На існуванні широких дискреційних повноважень посадових осіб органів державного нагляду (контролю), зокрема щодо вжиття заходів реагування під час здійснення державного нагляду (контролю), наголошувалося свого часу в Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю), затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2017 № 1020-р [3]. Однак до цього часу законодавство у цій сфері майже не змінилося. Тож дослідження дискреційних повноважень органів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки продовжує залишатися актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формуванню теоретико-правового розуміння поняття дискреційних повноважень багато в чому сприяли здобутки таких учених, як: Н. Блажівська, О. Гаран, Р. Куйбіда, Р. Мельник, О. Тодощак, які можуть стати основою для дослідження дискреційних повноважень органу державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки.

Метою статті є аналіз дискреційних повноважень органу державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Поняття дискреційних повноважень закріплено в рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2, ухвалених Комітетом Міністрів 11.03.1980 р., як повноважень, які адміністративний орган, ухвалюючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду, тобто коли такий орган може обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найкращим за таких обставин [4]. У національному законодавстві на сьогодні легальна дефініція поняття «дискреційне повноваження» запропонована в п. 7 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про адміністративну процедуру». Таке

визначається як «повноваження, надане адміністративному органу законом, обирати один із можливих варіантів рішення відповідно до закону та мети, з якою таке повноваження надано» [5].

Аналіз чинного законодавства підтверджує, що орган державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки наділений широким обсягом дискреції при реалізації повноваження, пов'язаного із застосуванням заходів реагування у вигляді повного або часткового зупинення до повного усунення порушень вимог законодавства з питань пожежної та техногенної безпеки роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих дільниць, експлуатації будівель, об'єктів, споруд, цехів, дільниць, а також машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, зупинення проведення робіт, у тому числі будівельно-монтажних, випуску і реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту, надання послуг, у разі якщо такі порушення створюють загрозу життю та/або здоров'ю людей (п. 48 ч. 2 ст. 17-1 КЦЗ України) [6]. Зауважимо, що хоча переважно в юридичній науці термін «повноваження» пов'язується з сукупністю прав і обов'язків суб'єкта, закріплених за ним у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на нього функцій [7, с. 639], дане повноваження слід розуміти саме як обов'язок.

Дійсно, при реалізації цього повноваження йдеться не лише про вжиття правообмежень до суб'єктів, щодо яких здійснюється державний нагляд (контроль), а й про забезпечення інтересів суспільства, які виявляються в усуненні небезпеки для життя і здоров'я людей. Тобто у разі виявлення на об'єкті таких порушень вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, що створюють загрозу життю та/або здоров'ю людей, контролюючий орган не просто має право, а зобов'язаний звернутися до суду з позовом про застосування заходів реагування. На неможливості залишати поза увагою порушення вимог законодавства у цій сфері наголошується і в ч. 1 ст. 68 КЦЗ України, де зазначено, що «посадові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, у разі порушення вимог законодавства з питань техногенної та пожежної безпеки, в тому числі невиконан-

ня їх законних вимог, зобов'язані застосовувати санкції, визначені законом» [6]. Іншими словами, контролюючий орган у такому випадку повинен діяти однозначно – у разі виявлення таких порушень, що створюють загрозу життю і здоров'ю людей, контролюючий орган зобов'язаний звернутися до суду з відповідним позовом.

Хоча відповідне формулювання КЦЗ України є імперативним, підставою для звернення до суду є виявлення не будь-яких порушень вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, а лише тих, що створюють загрозу життю та/або здоров'ю людей. Об'єктивним фактором, що обумовлює існування розсуду в такому випадку є використання законодавцем оціночного поняття «загроза життю та/або здоров'ю людей». Вітчизняне законодавство не пропонує жодних підходів до віднесення тих чи інших порушень до таких, що є загрозливими для життя та здоров'я людей, тому оцінка юридичного факту (а саме визначення наявності таких загроз) відбувається на розсуд контролюючого органу. До того ж закріплене за контролюючим органом повноваження надає можливість останньому визначити на власний розсуд обсяг застосовуваних санкцій – повне або часткове призупинення діяльності об'єкта, на якому виявлені порушення. Це своєю чергою робить повноваження дискреційним.

Про існування моменту розсуду при реалізації такого повноваження йдеться в постанові Верховного Суду від 29.10.2020 у справі № 815/6378/17, в якій останній зазначив, що саме контролюючий орган наділений дискреційними повноваженнями щодо встановлення наявності або відсутності порушень у сфері техногенної та пожежної безпеки, та лише цей орган здійснює прогнозування імовірності виникнення надзвичайних ситуацій, визначає показники ризику [8]. Уточнимо лише, що саме по собі повноваження щодо встановлення наявності або відсутності порушень у сфері техногенної та пожежної безпеки не є дискреційним: оцінка посадовою особою стану дотримання протипожежних норм на об'єкті навряд чи може містити елементи розсуду, адже в такому випадку йдеться про виконання (дотримання) підконтрольним суб'єктом вимог законодавства. Натомість розсуд стосується саме оцінки серйозності таких порушень.

Зважаючи на те, що такі заходи реагування застосовуються у судовому порядку, на контролюючий орган покладається обов'язок доказування тих обставин, на яких ґрунтуються його вимоги. Тобто в позовній заяві повинно бути обґрунтовано, що встановлені порушення створюють реальну загрозу охоронюваним законом цінностям, а суд зі свого боку повинен дослідити відповідні фактичні обставини. У протилежному випадку, якби суд виходив виключно з позиції контролюючого органу, який реалізує свої дискреційні повноваження, роль суду як суб'єкта, на якого законодавцем покладено функцію здійснення попереднього контролю у відносинах із застосування заходів реагування, була б невизначеною. При цьому в ході судового розгляду суд також реалізує дискреційні повноваження, надаючи оцінку порушенням на предмет їх загрози життю і здоров'ю людей. Тож підстави для застосування заходів реагування повинні бути належним чином обґрунтовані в позовній заяві з посиленням на реальні наслідки недотримання (невиконання) вимог законодавства та перевірені в рамках судового розгляду.

Оціночні поняття знаходять конкретизацію саме в процесі правозастосування, тому вважаємо за необхідне зупинитися на практиці розгляду справ про застосування заходів реагування щодо віднесення порушень вимог законодавства до таких, що створюють загрозу для життя чи здоров'я людей. Аналіз актів правосуддя, представлених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, дає підстави стверджувати, що практика адміністративного суду, який забезпечує законність реалізації органом державного нагляду (контролю) своїх дискреційних повноважень, не характеризується послідовністю.

Так, за позицією Верховного Суду, відображеною в постанові від 21.08.2019 «всі порушення протипожежних норм тією чи іншою мірою створюють загрозу життю та/або здоров'ю людей» [9]. Таке твердження певною мірою є виправданим, адже, як зазначає Т. В. Парпан, передбачені законодавством організаційні, інженерно-технічні та інші заходи пожежної безпеки мають єдину спрямованість – запобігання виникненню пожеж (зведення до мінімуму випадків виникнення пожеж) та зменшення їх негативних наслідків [10, с. 226]. Водночас можна на-

вести багато прикладів, де суд відмовляв у задоволенні позову саме на тій підставі, що, на переконання суду, ті чи інші порушення, які були виявлені на об'єкті, не створюють загрозу життю та здоров'ю людей.

Предметом дослідження Верховного Суду також було питання юридичних властивостей окремих порушень протипожежних вимог щодо віднесення їх до таких, що створюють або не створюють загрозу для життя чи здоров'я людей. Зокрема, у справі № 640/10135/20 надано оцінку такому порушенню як необлаштування приміщень установками автоматичної пожежної сигналізації. Судом зазначено, що воно «не є підставою для застосування заходів реагування у вигляді повного зупинення роботи об'єкта перевірки, оскільки законодавець пов'язує настання реальної загрози життю та здоров'ю людей від пожежі з обставинами, які можуть призвести до займання та розповсюдження вогню». У той же час, як зазначається в постанові, вимога облаштування приміщень установками автоматичної пожежної сигналізації спрямована на своєчасне виявлення та сповіщення про вже виниклу пожежу, ліквідацію її наслідків, тому «відсутність таких установок аж ніяк не свідчить про наявність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожежі» [11]. Така правова позиція йде в розріз з тією, що відображена в постанові, згаданій вище. Тож, як бачимо, підходи в розумінні загрози тих чи інших порушень у контролюючого органу і суду не завжди збігаються.

Безумовно, застосування законодавчої норми, яка містить оціночне поняття, супроводжується ризиком порушень з боку правозастосувача, що може виражатися в реалізації ним владних повноважень у тих випадках, коли за задумом законодавця такі в нього відсутні, або ж навпаки, нереалізації покладеного на нього обов'язку щодо застосування санкцій тоді, коли є всі підстави вважати, що він має бути виконаний. Видається, що використання оціночного поняття в багатьох випадках є виправданою мірою, що пов'язано з неможливістю описати всі випадки можливого застосування тієї чи іншої норми.

Чи виправданим є застосування оціночного поняття при формулюванні повноваження контролюючого органу, передба-

ченого п. 48 ч. ст. 17-1 КЦЗ України, і чи його використання законодавцем не створює надлишок дискреції органу державного нагляду (контролю) у відповідних правовідносинах? Ми схильні вважати, що відповідь на це запитання має бути ствердною. Хоча за своєю сутністю оціночні поняття є виявом правової невизначеності, в той же час вони є тією конструкцією, яка забезпечує зв'язок між правовим забезпеченням, для якого властивий формалізм, та практикою втілення цих норм права в життя. Очевидно, що сформулювати абсолютно визначений перелік порушень, що створюють загрозу життю та/або здоров'ю людей, є завданням непідсильним. До того ж формально у п. 48 ч. 2 ст. 17-1 КЦЗ України йдеться не про поняття абстрактних порушень, що за своєю сутністю належать до таких, що створюють загрозу життю та здоров'ю, а про конкретні виявлені на об'єкті порушення протипожежних вимог, які в своїй сукупності становлять небезпеку для публічних інтересів.

Слід зауважити і те, що законодавець не окреслює випадки, у яких необхідно здійснювати повну, а у яких достатньо і часткової зупинки роботи об'єктів, зупинення робіт, надання послуг. Так, визначення кількісних показників реалізації відповідного повноваження також віддано на розсуд контролюючого органу, а в подальшому – адміністративного суду. Межі розсуду в такому випадку повинні окреслюватися метою, відповідно до якої законодавцем надано дискреційне повноваження – обмежити діяльність об'єктів, продовження експлуатації (роботи) яких без вжиття заходів реагування може заподіяти шкоду охоронюваним законом цінностям, при цьому настільки, наскільки це є потрібним для убезпечення життя і здоров'я людей.

Контролюючий орган у сфері техногенної та пожежної безпеки також наділений дискреційними повноваженнями і при реалізації своїх обов'язків щодо вжиття інших заходів реагування – видання приписів. Дискреція в такому випадку виявляється в можливості на власний розсуд встановити строки виконання приписів. Дійсно, нормами законодавства не визначено чітко, які саме строки повинні бути встановлені для усунення тих чи інших виявлених порушень вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки. Очевидно, що при визначенні

таких строків посадова особа контролюючого органу повинна керуватися принципом розумності, надаючи достатній час для усунення виявлених правопорушень. При визначенні достатності часу слід враховувати як правовий статус підконтрольного суб'єкта (що впливає на порядок його фінансування, необхідність дотримання встановлених законом процедур закупівлі), так і часові затрати на виконання заходів, яких необхідно вжити для забезпечення дотримання (виконання) встановлених вимог техногенної та пожежної безпеки.

Варто зазначити і те, що чинне законодавство наділяє контролюючий орган правом певною мірою на власний розсуд визначати порядок здійснення юридично значущих дій, у тому числі строк початку здійснення позапланових заходів. Можливість проведення позапланової перевірки завжди пов'язується з певним юридичним фактом, однак часовий проміжок між виникненням такого юридичного факту та проведенням позапланової перевірки не завжди визначений законодавством. Зокрема, донедавна не були визначені строки проведення позапланових заходів державного нагляду (контролю), викликаних необхідністю перевірки виконання вимог приписів щодо усунення порушень вимог законодавства у сфері пожежної та техногенної безпеки (абз. 4 п. 1 ст. 6 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»). Об'єктивно, що позапланова перевірка за такою підставою могла бути проведена після закінчення строків виконання припису, що ж стосується кінцевих строків початку її проведення, то вони жодним чином не були обумовлені. Це створювало ситуацію правової невизначеності, коли контролюючий орган міг провести перевірку як наступного дня після закінчення строків виконання припису, так і невиправдано зволікати з проведенням перевірки протягом тривалого часу. Щодо державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки така правова невизначеність на сьогодні усунута: у зв'язку з ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки» позапланова перевірка за такою підставою прово-

диться не раніше останнього дня строку для усунення порушення, визначеного приписом або іншим розпорядчим документом, та не пізніше як через два місяці із зазначеного дня.

Не варто залишати поза увагою, що при формулюванні однієї з підстав для проведення позапланових перевірок законодавець також використовує оціночне поняття. Так, позапланова перевірка проводиться за зверненням фізичної особи (фізичних осіб) про порушення суб'єктами, щодо яких здійснюється державний нагляд (контроль), вимог законодавства у сфері пожежної та техногенної безпеки, що заподіяло або може заподіяти шкоду її правам, законним інтересам, життю чи здоров'ю, навколишньому природному середовищу чи безпеці держави, або юридичної особи про порушення, що заподіяло або може заподіяти шкоду її правам, законним інтересам. Термін для позначення гіпотетичної можливості заподіяння шкоди є оціночним поняттям, використання якого законодавцем також не сприяє дотриманню принципу правової визначеності у правовому регулюванні державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки, може ставати джерелом зловживань з боку контролюючого органу та недобросовісних конкурентів. Однак і відмова від його застосування не дозволить певним чином реагувати контролюючому органу на потенційні загрози, які викликані порушеннями.

Висновки. Отже, контрольно-наглядова діяльність у сфері техногенної та пожежної безпеки неможлива без визначеного простору для розсуду контролюючого органу та його посадових осіб. У зв'язку з цим законодавець наділив останніх дискреційними повноваженнями, які дозволяють оцінювати фактичні обставини, діяти (або не діяти) залежно від обставин. На нашу думку, надмірна деталізація правового регулювання у цій сфері з позбавленням органу державного нагляду (контролю) дискреційних повноважень може спричинити безпорадність останнього і аж ніяк не сприятиме забезпеченню публічних інтересів. До того ж реалізація дискреційних повноважень щодо вжиття заходів реагування стає предметом перевірки адміністративного суду, без рішення якого останні не можуть бути застосовані.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/print> (дата звернення: 15.04.2025).
2. Артеменко І. А. Дискреційні повноваження в діяльності органів публічної адміністрації: теоретичні основи та проблеми застосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 2. Том. 1. С. 128–131.
3. Стратегія реформування системи державного нагляду (контролю) : затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2017 № 1020-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1020-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
4. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 щодо здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень : прийняті Комітетом Міністрів 11.03.1980. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rada_yevropy_rekomendaciya_r_80_2_3.pdf (дата звернення: 15.04.2025).
5. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
6. Кодекс цивільного захисту України : Кодекс від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/print> (дата звернення: 15.04.2025).
7. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2007. 992 с.
8. Постанова Верховного Суду від 29.10.2020 (справа № 815/6378/17, провадження № К/9901/59701/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92509603> (дата звернення: 15.04.2025).
9. Постанова Верховного Суду від 21.08.2019 (справа № 809/671/16, провадження № К/9901/13749/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83800051> (дата звернення: 15.04.2025).
10. Парпан Т. В. Сучасний стан правового регулювання пожежної безпеки в Україні. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 225–229.
11. Постанова Верховного Суду від 16.02.2022 (справа № 640/10135/20, провадження № К/9901/45787/21). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103371619> (дата звернення: 15.04.2025).

Korchova I.,

Postgraduate student of the Department of Administrative
and Constitutional Law of the Educational
and Scientific Institute of Law, Law Enforcement and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0812-6922

DISCRETIONARY POWERS OF THE STATE SUPERVISION (OVERSIGHT) BODY IN THE FIELD OF MAN-MADE AND FIRE SAFETY

The article examines the discretionary powers of the state supervisory (oversight) body in the field of man-made and fire safety. It is stated that the existence of discretionary powers creates a contradiction between the principle of legal certainty and the existence of the possibility of a choice determined by discretion in the supervisory body.

Analysis of current legislation confirms that the state supervision (oversight) body in the field of man-made and fire safety is endowed with a wide scope of discretion, in particular, when exercising the authority related to the application of response measures in the form of complete or partial suspension until complete elimination of violations of the requirements of the legislation on fire and man-made safety of enterprises, individual production facilities, production sites, operation of buildings, facilities, structures, workshops, sites, as well as machines, mechanisms, equipment, vehicles, suspension of work, including construction and installation work, production and sale of fire-hazardous products, fire protection systems and means, provision of services, if such violations pose a threat to the life and/or health of people. However, the concept of “threat to the life and/or health of people” is evaluative.

In addition, the authority assigned to the supervisory authority allows the latter to determine at its own discretion the scope of the applied sanctions – full or partial suspension of the activity of the facility where violations are detected, which, in turn, makes the authority discretionary. The supervisory authority in the field of man-made and fire safety is also endowed with discretionary powers in the implementation of its duties to take other response measures – issuing regulations.

Key words: *ensuring man-made and fire safety, state supervision (oversight), state supervision (oversight) in the field of man-made and fire safety, application of response measures, violation of legislative requirements in the field of fire and man-made safety, discretionary powers.*

References

1. Ukraine (1996), The Constitution of Ukraine : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/print> (accessed 15 April 2025).

2. Artemenko, I. A. (2018), "Discretionary powers in the activities of public administration bodies: theoretical foundations and problems of application", *Scientific Bulletin of Kherson State University*, Issue 2, Vol. 1, pp. 128–131.

3. Ukraine (2017), Strategy for reforming the state supervision (control) system, the Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1020-2017-%D1%80#Text> (accessed 15 April 2025).

4. Council of Europe Recommendation R (80) 2 concerning the Exercise of discretionary Powers by administrative Authorities, adopted by the Committee of Ministers on 11 March 1980 at the 316th meeting of the Ministers' Deputies, available at: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rada_yevropy_rekomendaciya_r_80_2_3.pdf (accessed 15 April 2025).

5. Ukraine (2007), On Administrative Procedure: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (accessed 15 April 2025).

6. Ukraine (2012), Code of Civil Protection of Ukraine: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/print> (accessed 15 April 2025).

7. Shemshuchenko, Yu. S. (2007), Large Encyclopedic Legal Dictionary, edited by Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv.

8. Resolution of the Supreme Court of October 29, 2020, case № 815/6378/17 (2020), available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92509603> (accessed 15 April 2025).

9. Resolution of the Supreme Court of July 21, 2019, case № 809/671/16 (2019), available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/8380005> (accessed 15 April 2025).

10. Parpan, T. V. (2013), "The current state of legal regulation of fire safety in Ukraine", *Law and Society*, No. 6–2, pp. 225–229.

11. Resolution of the Supreme Court of February 16, 2022, case № 640/10135/20 (2022), available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103371619> (accessed 15 April 2025).

УДК 351.746(100)

DOI 10.32755/sjlaw.2025.03

Крушеніцький В. С.,

аспірант кафедри права та правоохоронної діяльності,

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка,

м. Кропивницький, Україна

ORCID: 0000-0001-9194-7897

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ПУБЛІЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

У статті здійснено комплексний аналіз міжнародних моделей забезпечення інформаційної безпеки в умовах глобалізації, цифрової трансформації та зростання гібридних загроз. На основі проведеного аналізу запропоновано шляхи вдосконалення системи інформаційної безпеки України, зокрема шляхом створення єдиного національного координаційного органу, гармонізацію законодавства з європейськими нормами, впровадження цифрової освіти, розширення міжнародної співпраці та забезпечення громадського контролю.

Ключові слова: інформаційна безпека, кібербезпека, національна безпека, стратегія безпеки, цифрова трансформація, кіберінфраструктура, критична інфраструктура, кіберзахист, дезінформація, цифрова грамотність, міжнародна співпраця, правове регулювання, стратегічні комунікації.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі питання забезпечення національної безпеки у публічно-інформаційній сфері набуває особливої актуальності, адже інформаційний простір став ареною геополітичного протистояння, кіберзагроз і дезінформаційних кампаній. В умовах гібридних війн, втручання у внутрішні справи держав через інформаційні ресурси та загрози стратегічним комунікаціям, зростає потреба у вивченні зарубіжного досвіду протидії таким викликам. Багато країн уже розробили ефективні моделі регулювання, захисту кіберпростору, а також взаємодії між державними інституціями та суспільством у сфері інформаційної безпеки. Однак для України досі актуальним залишається питання адаптації кращих практик з урахуванням національних особливостей, що зумовлює потребу у ґрунтовному аналізі та узагальненні міжнародного досвіду у цій галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика інформаційної безпеки та зарубіжного досвіду її забезпечення знайшла відображення у працях таких авторів, як: О. Бандурки, І. Боднар, Н. Грабар, Д. Дубова, Б. Леонова, В. Пилипчука, В. Петрова, М. Погорельського, В. Пугачова, М. Стрельбицького та ін.

Мета статті дослідити зарубіжні моделі забезпечення національної безпеки в публічно-інформаційній сфері, проаналізувати їхні інституційні, правові та технологічні аспекти, а також визначити можливості імплементації ефективних практик в українське законодавство і державну політику.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах глобалізації, динамічного розвитку цифрових технологій та поширення гібридних загроз питання інформаційної безпеки постає як пріоритетне у системі національної безпеки кожної держави. Вивчення зарубіжного досвіду у цій сфері дозволяє окреслити ефективні моделі, що забезпечують стійкість інформаційного простору, та визначити вектори подальшого розвитку для країн, які прагнуть адаптувати ці практики, зокрема для України.

Однією з найрозвиненіших є модель Сполучених Штатів Америки, яка ґрунтується на інтеграції зусиль державних, військових та приватних структур у межах уніфікованої стратегії. Основними інституціями є Департамент внутрішньої безпеки (DHS), Національне агентство з безпеки (NSA) та Командування кіберпростору США (USCYBERCOM). Ці органи забезпечують координацію заходів щодо захисту критичної інфраструктури, інформаційних систем, а також протидію зовнішньому втручання в демократичні процеси. У США існує розвинена система стратегічних комунікацій, що забезпечує оперативне реагування на спроби дезінформації. Законодавчо закріплено принципи кібергігієни, відповідальність цифрових платформ, а також налагоджено ефективну міжвідомчу взаємодію. Особливої уваги заслуговує масштабне фінансування досліджень у сфері штучного інтелекту, який застосовується для автоматизованого аналізу інформаційних потоків, виявлення аномалій і загроз у реальному часі.

Європейський Союз реалізує модель гармонізації підходів до інформаційної безпеки на рівні держав-членів. У 2001 році Європейська Комісія представила перший документ під назвою «Мережева та інформаційна безпека: європейський політичний підхід» [1; 2]. Цей документ, презентований Європейською Комісією у 2001 році, став важливим кроком у формуванні загальноєвропейської стратегії забезпечення інформаційної безпеки. У ньому було визначено основні проблеми, що виникають у зв'язку з інформаційною безпекою, та запропоновано політичний підхід до їх розв'язання на рівні ЄС. Документ заклав фундамент для подальших ініціатив і розробок у цій сфері, ставши своєрідним орієнтиром для держав-членів ЄС у побудові їхніх національних стратегій. Основні ідеї та підходи, викладені в документі, стали базисом для розроблення подальших політик та нормативних актів у сфері мережевої та інформаційної безпеки в ЄС. Вони вплинули на створення такої ініціативи, як Директива про безпеку мережевих та інформаційних систем (NIS Directive), яка була прийнята у 2016 році, і яка зобов'язує держави-члени ЄС впроваджувати мінімальні стандарти кібербезпеки на національному рівні [1; 3]. У межах ЄС активно впроваджуються програми підвищення цифрової грамотності громадян, а також інтегруються модулі інформаційної безпеки до системи загальної та вищої освіти. Особливе значення надається прозорості державної політики, доступу громадян до інформації і громадському контролю.

Франція трактує інформаційну безпеку як невід'ємну складову стратегії національної безпеки. Основи цієї політики викладені у так званих Білих книгах оборони та національної безпеки. З 1972 року в цих документах послідовно розвивається концепція інтегрованої безпеки, що охоплює як оборонний, так і цивільний виміри. Після завершення холодної війни акценти змістилися на зовнішні військові операції, професіоналізацію армії та інформаційну безпеку. У Білій книзі 2008 року вперше докладно проаналізовано загрози, що походять від кіберзлочинності, масштабних атак на інформаційні системи, а також використання ЗМІ та інтернету як інструментів

маніпуляції, шпionaжу та стратегічного впливу. У Франції діє розгалужена інституційна система: ANSSI координує заходи з кіберзахисту, DISIC відповідає за державні комунікації, а спеціалізовані служби займаються контрпропагандою та інформаційною протидією [4, с. 189].

Досвід Естонії, однієї з країн Балтії, відзначається впровадженням моделі «електронної держави». В основі її – потужна кіберінфраструктура, повна цифровізація адміністративних процесів, висока якість цифрової освіти та ефективне публічно-приватне партнерство. Естонія досягла одного з найвищих рівнів цифрової ідентифікації громадян, що забезпечує не лише безпеку даних, а й довіру населення до державних електронних сервісів.

Щодо досвіду Польщі, то основне завдання у справі забезпечення кібернетичної безпеки покладено на Агентство внутрішньої безпеки (ABW). Ним 2013 року було здійснено розробку Стратегії кібербезпеки Польщі, крім того, Агентство виступило з ініціативою створити Центр криптології при Міністерстві національної оборони, що має захищати інформацію, здійснювати кібероборону й вести наступальні кібероперації [1]. ABW також створило урядову команду реагування на комп'ютерні інциденти (CERT), головним завданням якої є «забезпечення і розвиток можливостей органів державного управління щодо захисту від кіберзагроз, зокрема від атак на інфраструктуру, що складається з ІТ-систем та комп'ютерних мереж, порушення роботи або руйнація яких може значною мірою загрожувати життю і здоров'ю людей, національним багатствам та навколишньому середовищу або призвести до значних фінансових збитків і збоїв у функціонуванні органів державної влади» [1; 5, с. 79]. Оскільки зросли інформаційні гібридні загрози, що, приміром, мають ознаки пропаганди, дезінформації або психологічного залякування, які здійснюють інші держави й недержавні виконавці (терористичні та інші організації), Бюро національної безпеки Польщі (BBN) 2015 року взялося за розроблення національної Доктрини інформаційної безпеки. Щоб чинити опір негативним тенденціям, рекомендовано «розпізнавати

інформаційне середовище, в тому числі визначати дружні, нейтральні і ворожі суб'єкти» [1]. Доктриною польської інформаційної безпеки вважають виконавчий документ, яким володіє Стратегія національної безпеки.

У Німеччині правовою основою для формування політики кібербезпеки є Закон про посилення безпеки ІТ-систем від 2015 року. Цей документ закріплює визначення критичної інфраструктури (енергетика, транспорт, охорона здоров'я тощо) та надає Федеральному відомству з безпеки у сфері ІТ (BSI) провідну роль у захисті державних і приватних цифрових систем. Командування стратегічної розвідки Бундесверу здійснює управління сучасними супутниковими системами SAR-Lupe та SATCOMBw, які забезпечують високоточну розвідку і безпечний зв'язок. Запровадження споживчого маркування ІТ-безпеки для комерційних продуктів є свідченням комплексного підходу до безпеки цифрового простору [4, с. 189].

Ізраїль реалізує концепцію активного кіберзахисту, що містить не лише оборону, а й превентивні дії. Тісна інтеграція армії, спецслужб, наукових інститутів і стартапів забезпечує розроблення інноваційних рішень, які дозволяють ефективно захищати критичну інфраструктуру.

Сучасна інфраструктура кібербезпеки в Ізраїлі охоплює приблизно 450 компаній, включно з відомими фірмами, такими як «Check Point», а також численні стартапи та венчурні фонди, зокрема «Jerusalem Venture Partners (JVP) Cyber Labs», що активно інвестують у цю галузь. Крім того, значну роль відіграють науково-дослідні проекти, які сприяють співпраці між високотехнологічними компаніями та дослідницькими центрами [6, с. 79].

У 2017 році інвестиції у сферу кіберзахисту в Ізраїлі становили 10,8 мільйона доларів, що на 26 % більше порівняно з 2016 роком. На сьогодні Ізраїль є другим за обсягом експортером програмного забезпечення у світі після США. Таким чином, Ізраїль перетворюється з постачальника стартапів на міжнародний центр високих технологій, і, перш за все, стає одним із провідних світових лідерів у галузі кібербезпеки [6, с. 79; 7].

У червні 2018 року Ізраїльський національний кібердиректорат (INCD) оприлюднив проєкт закону про кібербезпеку для обговорення громадськістю. Цей проєкт закону спрямований на регулювання діяльності INCD відповідно до рішень уряду та є завершальною стадією створення національної кібербезпекової структури. Документ містить три основні розділи: 1) організаційний розділ визначає структуру та організаційні аспекти INCD; 2) оперативний розділ описує повноваження щодо виявлення та реагування на кібератаки; 3) регуляторний розділ встановлює національні та секторальні регуляції, спрямовані на підвищення стійкості різних секторів і визначає роль INCD як національного регулятора у сфері кібербезпеки [6, с. 79; 7].

Тобто ізраїльська модель кібербезпеки є яскравим прикладом ефективного синтезу державної політики, технологічного розвитку та стратегічного мислення. Вона базується на активному, а не реактивному підході до кіберзагроз, що дозволяє Ізраїлю не лише швидко реагувати на атаки, а й випереджати потенційні загрози.

Так, протягом 2019–2020 років INCD провів понад 30 зустрічей з різними зацікавленими сторонами, установами та урядовими міністерствами для обговорення коментарів щодо цього проєкту закону. На основі цих обговорень у березні 2021 року був опублікований доопрацьований проєкт закону, який зазнав значної критики через надані INCD повноваження та питання захисту приватності громадян [8].

Китай, навпаки, базує свою модель на концепції «кіберсуверенітету». Це означає, що держава володіє повним контролем над інформаційним середовищем у межах своїх кордонів. Такий підхід передбачає фільтрацію контенту, блокування доступу до окремих ресурсів, регулювання цифрових компаній та використання потужної системи моніторингу – «Золотого щита». Китайський досвід є прикладом централізованого управління цифровим простором як інструменту ідеологічного впливу та безпеки.

Отже, усі ці моделі мають свої сильні сторони – від технологічного лідерства до соціальної інклюзивності

та правової адаптивності. Спільним для них є те, що інформаційна безпека трактується як багатоаспектне явище, що охоплює законодавчий, технологічний, організаційний, освітній і міжнародний рівні. В умовах нових викликів особливої актуальності набуває міжнародна співпраця, що містить обмін кіберінформацією, розроблення єдиних стандартів та координацію реагування на інциденти.

Усі згадані моделі демонструють важливість комплексного, стратегічного та динамічного підходу до захисту національного інформаційного простору. Їх аналіз дозволяє виокремити позитивні елементи, які можуть бути адаптовані Україною:

1. Інституційна інтеграція: створення єдиного національного координаційного центру з питань інформаційної безпеки з міжвідомчим статусом (за прикладом США).

2. Гармонізація законодавства: приведення українських норм у відповідність до європейських стандартів (NIS2), що полегшить інтеграцію в єдиний цифровий ринок.

3. Цифрова освіта: масштабування програм цифрової грамотності, внесення тем інформаційної безпеки до навчальних курсів усіх рівнів освіти (за прикладом Естонії та ЄС).

4. Безпечне електронне урядування: впровадження єдиної цифрової ідентифікації громадян та захищених державних онлайн-сервісів.

5. Підготовка фахівців: створення кіберрезерву, підтримка ІТ-освіти та партнерств між державою, університетами і бізнесом (як в Ізраїлі).

6. Міжнародна кооперація: розширення участі в міжнародних кіберструктурах, обміні інформацією, спільних тренуваннях та стандартах.

7. Громадський контроль: забезпечення прозорості державної політики, інклюзивності процесів і залучення громадянського суспільства.

Висновки. Зарубіжний досвід переконливо свідчить, що ефективна система забезпечення національної безпеки в публічно-інформаційній сфері можлива лише за умов наявності чіткої стратегії, узгоджених дій між усіма суб'єктами безпеки, прозорості взаємодії з суспільством та постійного

вдосконалення відповідних механізмів. Україна має потенціал для адаптації найкращих практик – зокрема в напрямі розбудови кіберінфраструктури, посилення правового регулювання, підвищення цифрової грамотності та забезпечення стійкості інформаційного середовища до зовнішніх впливів. Необхідним є також розвиток системи підготовки кадрів у сфері інформаційної безпеки, створення міжвідомчих аналітичних центрів, а також активна участь у міжнародних ініціативах з кіберзахисту та протидії дезінформації.

Список використаних джерел

1. Пугачов О. І. Зарубіжний досвід забезпечення інформаційної безпеки держави. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 13. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-13-02-07/2024-13-02-07> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Network and information security: proposal for a european policy approach (2014). URL: <https://www.steptoe.com/a/web/485/811.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
3. Act on the Federal Office for Information Security (BSI Act-BSIG). URL: <https://www.bsi.bund.de/EN/Das-BSI/Auftrag/Gesetze-und-Verordnungen/BSI-Gesetz/bsi-gesetz.html> (дата звернення: 20.05.2025).
4. Шемчук В. В. Зарубіжний досвід забезпечення інформаційної безпеки держави. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 188–191.
5. Климчук О. О., Ткачук Н. А. Роль і місце спецслужб та правоохоронних органів провідних країн світу в національних системах кібербезпеки. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2015. № 3. С. 75–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iblsd_2015_3_12 (дата звернення: 20.05.2025).
6. Дзеньків В. Кібербезпека в умовах сучасних загроз: ізраїльський досвід і його застосування в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 84. Ч. 3. С. 77–83.
7. Гребенюк М. В., Леонов Б. Д. Досвід Ізраїлю у сфері забезпечення кібербезпеки. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 45–50.
8. Stancu A.-I., Pavel T. Unveiling Israel's Cyber Legal Landscape: A Comprehensive Analysis of Cybersecurity Regulations and Policies. *Perspectives of Law and Public Administration*. 2023. № 12 (4). P. 643–650.

Krushenitskyi V.,PhD student of the Department of Law and Law Enforcement Activity,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University,

Kropyvnytskyi, Ukraine

ORCID: 0000-0001-9194-7897

FOREIGN EXPERIENCE IN ENSURING NATIONAL SECURITY IN THE PUBLIC INFORMATION SPHERE

The article provides a comprehensive analysis of international models of ensuring information security in the context of globalization, digital transformation, and the growth of hybrid threats. The article reveals the strategic approaches of the world's leading states – the United States of America, the European Union, France, Germany, Israel, Poland, Estonia, and China – to the formation and implementation of information security policies. Attention is focused on institutional mechanisms, legal regulation, investment support, technological development, strategic communications systems, and digital literacy.

Particular attention was paid to the Israeli model, which combines a proactive approach to cyber defense, integration of scientific, military and business structures, development of an innovation ecosystem and functioning of a national regulator – INCD. In particular, the high level of investment, legislative initiative in the field of cybersecurity and the transformation of Israel into a global technological leader were noted.

The article also examines the EU's experience in harmonizing cybersecurity standards and digital education, the French concept of integrated security, the German legal approach to the protection of critical infrastructure, Estonia's model of the digital state, and China's system of total information space control based on the principles of "cyber sovereignty."

Based on the conducted analysis, the article proposes ways to improve Ukraine's information security system. In particular, it highlights the need to establish a unified national coordination body, harmonize legislation with European standards, implement digital education, expand international cooperation, and ensure public oversight.

The article emphasizes the importance of a strategic, systemic, and inclusive approach to information security as a key component of state policy and international resilience, with a focus on the effective adaptation of best global practices to the Ukrainian context.

Key words: information security, cybersecurity, national security, security strategy, digital transformation, cyber infrastructure, critical infrastructure, cyber defense, disinformation, digital literacy, international cooperation, legal regulation, strategic communications.

References

1. Puhachov, O. I. (2024), "Foreign experience in ensuring state information security", *Problems of modern transformations. Series: law, public management and administration*, № 13, available at: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-13-02-07/2024-13-02-07> (accessed 20 May 2025).
2. Network and information security: proposal for a european policy approach (2014), available at: <https://www.steptoe.com/a/web/485/811.pdf> (accessed 20 May 2025).
3. Act on the Federal Office for Information Security (BSI Act-BSIG), available at: <https://www.bsi.bund.de/EN/Das-BSI/Auftrag/Gesetze-und-Verordnungen/BSI-Gesetz/bsi-gesetz.html> (accessed 20 May 2025).
4. Shemchuk, V. V. (2019), "Foreign experience in ensuring state information security", *Comparative and analytical law*, № 2, pp. 188–191.
5. Klymchuk, O. O., Tkachuk, N. A. (2015), "The role and place of special services and law enforcement agencies of the worlds leading countries in national cybersecurity systems", *Information security of the person, society and state*, № 3, pp. 75–83, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iblsd_2015_3_12 (accessed 20 May 2025).
6. Dzenkiv, V. (2024), "Cybersecurity in the face of modern threats: Israeli experience and its application in Ukraine", *The collection of «Uzhhorod National University Herald. Series: Law»*, Vol. 84, part 3, pp. 77–83.
7. Hrebenuk, M. V., Leonov, B. D. (2018), "Israel's experience in cybersecurity", *Information and law*, № 2 (25), pp. 45–50.
8. Stancu, A.-I., Pavel, T. (2023), "Unveiling Israel's Cyber Legal Landscape: A Comprehensive Analysis of Cybersecurity Regulations and Policies", *Perspectives of Law and Public Administration*, № 12 (4), pp. 643–650.

УДК 341.341-052

DOI 10.32755/sjlaw.2025.03

Маслова Л. А.,

кандидат наук з державного управління,
старший викладач кафедри
адміністративного та конституційного права
Навчально-наукового інституту
права, правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9854-4561

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

У статті досліджено проблемні питання щодо правового регулювання статусу військовополонених. Проаналізована сучасна ретроспектива інституціонального забезпечення механізму звільнення з полону, що характеризується вдосконаленням нормативно-правової бази та колом нових суб'єктів, які опікуються питаннями утримання й обміну військовополоненими. З'ясовано, що передбачені на практиці сценарії щодо закінчення перебування в полоні потребують нормативно-правового закріплення в рамках військового права.

Ключові слова: *військовий полон, військовополонений, збройний конфлікт, комбатант, міжнародне гуманітарне право, правове регулювання, звільнення з полону, обмін.*

Постановка проблеми. Виклики, пов'язані з ескалацією збройних конфліктів та гарантуванням безпеки на національному, регіональному і глобальному рівнях, є реальними загрозами міжнародному миру та стабільності, системі захисту прав людини в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Упродовж російсько-української війни реформування національного законодавства передусім було пов'язане з удосконаленням сектору безпеки і оборони України, переформатуванням збройних сил до стандартів НАТО, створенням сучасної боєздатної армії, забезпеченням мобілізаційного ресурсу для виконання завдань, покладених на Збройні Сили України та інші військові формування.

Разом з цим до 2022 року систематизація норм права щодо правового статусу військовополонених, порядку та умов їх тримання, процедури звільнення в національному законодавстві України не були визначені належним чином. На сьогодні існують

неврегульовані питання щодо організаційно-правових засад звільнення з військового полону, які потребують удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового статусу військовополонених та організаційно-правових засад звільнення з військового полону стали предметом наукового дослідження вітчизняних та зарубіжних дослідників: Н. Бортник, І. Жаровської, Г. Татаренко, Л. Тимченка, Л. Котової, О. Добрянської, О. Пунди, Н. Новицької, Я. Калберга, Х. Салмана, Ш. Ісмаїла, Р. Нордіна та ін.

Україна за період незалежності ратифікувала низку міжнародних актів із захисту прав людини в збройних конфліктах. Проте до повномасштабного вторгнення РФ низка питань щодо військовополонених не були врегульовані в національному правовому полі. Наразі наукового обґрунтування потребує виявлення суперечностей стосовно правового статусу таких учасників збройного конфлікту, як військовополонені.

Метою статті є дослідження проблематики правового регулювання статусу військовополонених та формування пропозицій з удосконалення національного законодавства в галузі військового права.

Виклад основного матеріалу. В умовах надзвичайних ситуацій (воєнного або надзвичайного стану), у зв'язку із необхідністю управління кризовою ситуацією у країні права людини зводяться до певних обмежень. Разом з цим обмеження прав і свобод людини не повинно виходити за рамки основних вимог стосовно відступу на певні права, що визначені положеннями міжнародного права. У зазначеному контексті особливої актуальності набувають питання забезпечення прав військовополонених, зокрема право на життя, заборона катування, наруги над людською гідністю, рабства та примусової праці, дотримання принципу жодного покарання без законодавчої підстави тощо [1, с. 48].

Поводження з військовополоненими регулюється правилами міжнародного гуманітарного права, які впродовж історичних періодів розвивалися і ґрунтуються на “*bonne guerre*”, досвіді двох світових воєн і численних, менших за масштабами, міжнародних збройних конфліктів – покликаних забезпечити гуманне ставлення до тих, хто перебуває в полоні, з моменту захоплення і до їхнього звільнення.

Традиційно вважалося, що зберегти життя ворогу на полі бою – це благородний вчинок, та є таким, що відповідає моральним та гуманним принципам. Ці принципи отримали юридичний контекст і стали важливою складовою регулювання воєнних дій, знаходячи своє закріплення в нормах міжнародного гуманітарного права.

У міжнародному праві одним з основних актів, який визначає правовий статус військовополонених, є Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (далі – Конвенція). Цей міжнародний договір охоплює аспекти реалізації та захисту прав військовополонених. Стаття 4 Конвенції регламентує військовополонених як комбатантів, які потрапили в полон до супротивника внаслідок тих, чи інших бойових дій [2].

Україна як позаблокова держава з набуттям незалежності ратифікувала окремі договори міжнародного гуманітарного права, проте в національному законодавстві існували прогалини щодо правового статусу військовополонених. Особливо гостро це питання постало з початком у 2014 році збройного конфлікту на Сході України та з моменту повномасштабного вторгнення РФ після 24 лютого 2022 року.

До цього часу в національному законодавстві поняття «військовополонений» практично не застосовувалось. Так, у чинному законодавстві лише стаття 434 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за «погане поводження з військовополоненими, яке мало місце неодноразово, або пов'язане з особливою жорстокістю або ж спрямоване проти хворих та поранених» [3].

Усвідомлюючи необхідність дотримання норм міжнародного гуманітарного права, в 2017 році наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 року № 164 затверджено Інструкцію про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, де знайшли своє нормативне закріплення норми щодо визначення поняття військовополонених та правові механізми дотримання відповідних правил поводження з військовополоненими в ЗСУ [4].

Починаючи з 2014 року, коли на нашій території вже тривали бойові дії, стандартизовані норми, що регулюють процедуру поводження з військовополоненими, на національному рівні були відсутні. І тільки в квітні 2022 року постановою Кабінету Міністрів України № 413 «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» була введена система таборів та дільниць для тримання військовополонених [5].

Рішенням уряду України від 17 червня 2022 року № 721 «Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період» встановлені загальні вимоги стосовно проведення заходів з поводження з військовополоненими в умовах особливого періоду, враховуючи міжнародні правові стандарти. Цей Порядок охоплює весь період, починаючи з моменту потрапляння осіб у полон і закінчуючи моментом їх передачі до таборів або дільниць для тримання військовополонених. Крім того, документ визначає порядок проведення опитувань військовополонених під час їх перебування в полоні [6].

Створення належних умов тримання військовополонених позитивно характеризує Україну на міжнародній арені як країни, яка є надійним партнером, що ставить демократію, гуманізм та свободу як найвищі цінності, намагається забезпечити права людини і громадянина всіх категорій людей, що перебувають під її юрисдикцією [7, с. 55].

Отже, аналіз наявної нормативно-правової бази дозволяє зробити висновки про позитивну тенденцію розв'язання питань, пов'язаних із статусом військовополоненого в рамках національної юстиції. Це підтверджується імплементацією міжнародного досвіду, а також розробленням власних нормативно-правових актів, якими регламентується те, що саме на державу, а не військові частини, чи треті особи, покладена відповідальність за військовополонених, які перебувають під її владою.

У зв'язку із зростанням кількості військовополонених від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну постало питання вдосконалення організаційно-правового механізму щодо координації роботи з військовополоненими та механізму їх обміну.

11 березня 2022 року було утворено Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими як тимчасово допоміжний орган Кабінету Міністрів України, наділений повноваженнями щодо передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення військовополонених України, що перебували в полоні держави-агресора.

Разом з цим на сьогодні процедурою обмінів військовополоненими займаються Головне управління розвідки Міністерства оборони України та Служба безпеки України. При Службі безпеки України функціонує Об'єднаний центр з координації пошуку та звільнення осіб, що незаконно позбавлені волі внаслідок агресії проти України.

Також 17 березня 2022 року засновано Національне інформаційне бюро з метою централізації інформації про військовополонених, хворих і зниклих безвісти осіб, загиблих з обох сторін конфлікту. Це бюро співпрацює з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста (МКЧХ) для подальшої передачі цих відомостей родинам і обміну полоненими. Завдяки такій комплексній взаємодії усіх зазначених структур вдається успішно здійснювати обмін російських військовополонених на українських.

Незважаючи на всі труднощі в умовах російсько-української війни, наша держава вживає всіх можливих заходів для полегшення та пришвидшення процедур повернення українських військовополонених. Це досягається через удосконалення національного законодавства і створення допоміжних структур, спрямованих на підтримку цього процесу.

Варто зауважити, що не завжди відомі офіційні процедури звільнення, визнані положеннями міжнародного гуманітарного права, використовуються на практиці, виходячи з таких понять, як «закінчення перебування в полоні» або «звільнення». У реальності це можуть бути різні обставини та особливі аспекти.

При цьому слід розрізняти такі дефініції, як «звільнення з полону» та «закінчення перебування в полоні» – це два взаємодоповнювальні, але різні поняття, що визначають різні аспекти завершення статусу військовополоненого:

– «звільнення з полону» зазвичай відбувається через проведення конкретних процедур, які можуть бути визначені

міжнародними нормами чи угодами між сторонами, котрі перебувають у конфлікті. Сюди можна віднести: обмін військовополоненими, вирішення конфлікту або дотримання інших умов, що передбачені відповідними угодами (домовленостями);

– «закінчення перебування в полоні» більш ширше поняття, що охоплює будь-який спосіб завершення статусу військовополоненого. Це може містити не лише звільнення, а й репатріацію, утечу, смерть військовополоненого чи інші обставини.

Отже, звільнення з полону – це лише одна з можливих «процедурних» форм припинення статусу військовополоненого, тоді як закінчення перебування в полоні ширше та охоплює різноманітні сценарії, що визначаються обставинами конкретної ситуації.

Звільнення військовополоненого під слово честі і зобов'язання не брати участь у бойових діях є виключно відповідальністю держави та може застосовуватися на власний розсуд, це є однією з відмінних рис від поняття звільнення та репатріація, яка є обов'язковою після припинення воєнних дій та передбачена нормами міжнародного гуманітарного права. Звільнення під слово честі теж має свої особливості, за яких для військовополоненого, залежно від укладеної угоди, настають певні зобов'язання, котрих він повинен дотримуватися.

Слід зазначити, що Законом України «Про встановлення винагороди за добровільно передану Збройним Силам України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора» передбачені особливості стосовно гарантій безпеки та надання військовослужбовцям збройних сил, інших силових структур Російської Федерації, а саме забезпечення (на їхню вимогу) права на:

- 1) збереження в таємниці факту передачі ними придатної для застосування бойової техніки держави-агресора;
- 2) отримання нових документів з новими персональними даними;
- 3) безпечне перебування на території України;
- 4) створення умов для виїзду до безпечної третьої країни [8].

Однак, на нашу думку, норму цієї статті для легалізації статусу комбатанта необхідно доповнити окремим підпунктом в частині звільнення з військового полону у випадку передачі бойової техніки.

Разом з цим цікавим для наукових роздумів є один із можливих варіантів звільнення з полону, передбачений державним

проектом «Хочу жити», який покликаний допомогти військово-службовцям з РФ безпечно здатися в полон. Так, за повідомленням заступниці постійного представника України при міжнародних організаціях у Відні Н. Костенко, під час засідання Форуму з безпекового співробітництва ОБСЄ за весь час роботи вищезазначеного проєкту, з 15 вересня 2022 року, від росіян та мешканців тимчасово окупованих територій України надійшло понад 7 600 звернень про можливість здатися в полон [9].

Якщо в Україні використовувати такий вид звільнення з полону, то перед органами державної влади постає низка питань, які потребують розв'язання в юридичній площині.

Висновки. Проаналізовані актуальні питання дозволяють зробити висновки про необхідність доопрацювання нормативно-правових актів у частині уточнення змісту понять «звільнення з полону», «закінчення перебування в полоні», а також вдосконаленні організаційно-правових засад звільнення з військового полону. Поряд з цим нагальною потребою є реформування міжнародного та національного законодавства стосовно притягнення до відповідальності військовополонених, які отримали певний процесуальний статус у кримінальних провадженнях, що є перспективою для подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Маслова Л. А. Аналіз окремих положень міжнародного законодавства у контексті дотримання прав військовополонених. *Правовий статус військовополонених: проблемні питання застосування положень вітчизняного та міжнародного законодавств: збірник матеріалів міжвузівського круглого столу* (м. Чернігів, 16 груд. 2022 р.) Чернігів : Десна Поліграф, 2023. С. 47–50.

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : міжнародний документ від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 01.05.2025).

3. Кримінальний Кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

4. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

5. Про затвердження порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-п#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

6. Про затвердження порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період : постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2022 р. № 721. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2022-%D0%BF#n13> (дата звернення: 01.05.2025).

7. Ворушило О. В., Кисельов Д. В. Нормативно-правове забезпечення тримання військовополонених. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали XI Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 26 травня 2023 р.). URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/Konferenciya-molodih-vchenih-maket26.05.pdf> (дата звернення: 01.05.2025).

8. Про встановлення винагороди за добровільно передану Збройним Силам України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора : Закон України від 01.04.2022 р. № 2172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2172-20#n7> (дата звернення: 01.05.2025).

9. Проєкт «Хочу жити»: Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3667610-proekt-hocu-ziti-dla-ohocih-zdatisa-v-polon-rosian-vze-otrimav-76-tisaci-zvernen.html> (дата звернення: 01.05.2025).

Maslova L.,

Ph.D. in Public Administration,

Senior Lecturer, Department of Administrative

and Constitutional Law of the Educational

and Scientific Institute of Law, Law Enforcement, and Psychology,

Penitentiary Academy of Ukraine,

Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-9854-4561

ON THE ISSUE OF LEGAL REGULATION OF THE STATUS OF PRISONERS OF WAR

The article considers problematic issues regarding the legal regulation of the status of prisoners of war. The scientific task is solved on the basis of an analysis of national legislation and its compliance with the provisions of international humanitarian law. It is noted that starting from the period of the full-scale Russian-Ukrainian war, there has been a positive trend in the implementation of international military law into national legislation regarding the status of prisoners of war as participants in the armed conflict. This is evidenced by the adopted regulatory and legal acts at the strategic and operational levels of management within the framework of national justice. The modern retrospective of the institutional support of the mechanism for the release from captivity

is studied, which is characterized by the improvement of the regulatory and legal framework and the range of new subjects involved in the exchange of prisoners of war and their maintenance. Conclusions are drawn about the need to finalize regulatory and legal acts in terms of clarifying the content of the concepts of "release from captivity", "termination of captivity", as well as improving the organizational and legal foundations of the release from captivity. It has been established that the scenarios for the end of captivity envisaged in practice require regulatory and legal consolidation within the framework of military law. The prospect of further research is the improvement of international and national legislation on the criminal prosecution of prisoners of war who have received a certain procedural status in criminal proceedings.

Key words: *prisoner of war, prisoner of war, armed conflict, combatant, international humanitarian law, legal regulation, release from captivity, exchange.*

References

1. Maslova, L. A. (2023), "Analysis of individual provisions of international law in the context of respecting the rights of prisoners of war", *Legal status of prisoners of war: problematic issues of applying the provisions of domestic and international legislation*, Collection of materials of the inter-university round table, Desna Polygraph, Chernihiv, pp. 47–50.
2. Council of Europe (1949), Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War : Convention.
3. Ukraine (2001), Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
4. Ukraine (2017), On approval of the Instruction on the procedure for implementing the norms of international humanitarian law in the Armed Forces of Ukraine : Order of the Ministry of Defense of Ukraine, Ministry of Defense of Ukraine, Kyiv.
5. Ukraine (2022), On approval of the procedure for holding prisoners of war : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.
6. Ukraine (2022), On approval of the procedure for implementing measures regarding the treatment of prisoners of war during a special period : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.
7. Vorushilo, O.V., Kyselev, D.V. (2023), "Regulatory and legal support for the detention of prisoners of war", *The criminal and executive system of Ukraine and its role in the development of a legal and social state : materials of the XI All-Ukrainian correspondence scientific and practical conference*, Chernihiv.
8. Ukraine (2022), On establishing a reward for the military equipment of the aggressor state, which is voluntarily transferred to the Armed Forces of Ukraine and is suitable for use : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
9. Project "I Want to Live": Ukrinform. (2023), available at: <http://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3667610-proekt> (accessed 1 May 2025).

УДК 343.359.2

DOI 10.32755/sjlaw.2025.03

Ніщимна С. О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного
та конституційного права Навчально-наукового інституту
права, правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7424-7688;

Балишев М. В.,

аспірант кафедри адміністративного та конституційного права
Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0000-6880-0205

ФІНАНСОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ПОДАТКОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Стаття присвячена висвітленню актуальних питань фінансової відповідальності юридичних осіб за вчинення податкового правопорушення. Наголошується на тому, що фінансова відповідальність юридичних осіб за порушення податкового законодавства є одним із видів юридичної відповідальності, поряд з адміністративною та кримінальною. Запропоновано зміни до структури Податкового кодексу України.

Ключові слова: фінансова відповідальність, юридична особа, податкове законодавство, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, відповідальність, правопорушення, фінансове право, податкове право, суб'єкт, платник податків.

Постановка проблеми. Нормативне визначення поняття «юридична особа» міститься у ст. 80 Цивільного кодексу України та визначається як організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку [1].

Юридичні особи з моменту їх появи як самостійних суб'єктів господарювання стали найбільш перспективним джерелом податкових надходжень. Великі обсяги оборотів юридичних осіб, їх широка інтеграція в процеси виробництва, концентрація капіталу сприяє розвитку економічних відносин у державі й одночасно призводить до порушень податкового законодавства. Незважаючи на наявність вивченої доктрини юридичної особи в цивільному праві, податкових деліктних

правовідносинах, це питання набуває все більшої актуальності. Це пов'язано не тільки з появою та вдосконаленням організаційно-правових форм юридичних осіб, а й з державною податковою політикою, яка динамічно розвивається та сприяє появі нових форми податкового адміністрування. На сьогодні спостерігається тенденція до оптимізації податкового навантаження, що нерідко призводить до розмивання податкової бази та, як наслідок, до ухилення від сплати податків юридичною особою. При цьому метою діяльності контролюючих органів є не тільки виявлення фактів порушення податкового законодавства, а й допомога юридичним особам їх попереджувати.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу податкового законодавства України та характеристиці фінансової відповідальності юридичних осіб за порушення його норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемними аспектами фінансової відповідальності юридичних осіб за порушення податкового законодавства в різні часи займалися такі вчені, як: Л. Воронова, Л. Ваолевська (Савченко), Д. Гетманцев, Е. Дмитренко, О. Дмитрик, Л. Касьяненко, Д. Кобильнік, М. Кучерявенко, Т. Латковська, Р. Макарчук, О. Макух, О. Музика-Стефанчук, Ю. Оніщик, О. Орлюк, М. Перепелиця, Н. Пришва, Я. Толкачов, Н. Якимчук та інші. Проте й досі залишаються дискусійними та неврегульованими низка питань, пов'язаних із фінансовою відповідальністю юридичних осіб.

Виклад основного матеріалу. За офіційно оприлюдненими даними Державної податкової служби України, у 2024 році було охоплено документальними плановими та позаплановими перевірками 13 035 юридичних осіб, у т. ч.: 1 917 (14,7 %) планових та 11 118 (85,3 %) позапланових перевірок. За перший квартал 2025 року, тобто станом на 01.04.2025 р. було проведено 464 планових та 2 883 позапланових перевірок юридичних осіб [2].

Юридичні особи в теорії фінансового права та фінансових правовідносин належать до категорії колективних суб'єктів [3, с. 76; 4, с. 33; 5, с. 233; 6, с. 172] та виступають як організовані, відокремлені, самокеровані групи, що реалізують свої правові можливості у фінансових правовідносинах з іншими суб'єктами як єдине ціле, персоніфіковано [7, с. 80]. Юридичні

особи як платники податків є одним з основних елементів правового механізму податку. Згідно з п. 15.1. ст. 15 ПК України юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з податковим законодавством, і на яких покладено обов'язок зі сплати податків та зборів, визнаються платниками податків [8].

Суб'єктом податкових правовідносин є суб'єкт податкового права, який реалізує свою правосуб'єктність. Набуття податкової правосуб'єктності юридичних осіб фактично розпочинається одразу з їх реєстрації у фіскальних органах із присвоєнням податкового коду. Під податковою правосуб'єктністю О. Орлюк розуміє установлену нормами податкового права спроможність бути носієм юридичних прав та обов'язків у сфері організаційних і організаційно-майнових відносин із встановлення та справляння податків і зборів, а також у будь-яких інших, тісно пов'язаних з ними [9, с. 395]. Оніщик Ю. наголошує на тому, що правосуб'єктність юридичної особи – платника податків є спеціальною, яка передбачає здатність особи бути учасником лише чітко визначеного кола правовідносин у межах податкового права. Кожен із суб'єктів наділений обмеженою сукупністю податкових прав і обов'язків, виходячи з їх абстрактного переліку, передбаченого чинним законодавством [10, с. 62].

Як зазначає у своєму дослідженні Ю. Оніщик, юридична особа – платник податків є суб'єктом податкових правовідносин, поведінка якої регулюється нормами податкового права. Така особа може бути учасником податкових правовідносин і також носієм суб'єктивних прав і обов'язків, передбачених податковим законодавством. Суб'єктом податкового права юридична особа стає у разі покладання на неї обов'язку щодо сплати податків з моменту виникнення обставин, що встановлені податковим законодавством і передбачають сплату такого податку [10, с. 38–39].

Вчинення платниками податків, їх посадовими особами та посадовими особами контролюючих органів порушень законів з питань оподаткування тягне за собою відповідальність,

передбачену ПК України та іншими законами України. Особливістю відповідальності за вчинення податкових правопорушень є її компенсаційно-каральний характер, який: 1) полягає в необхідності відшкодування державі збитків, що виникли внаслідок недотримання надходжень до бюджетів усіх рівнів від податків та зборів; 2) покаранні правопорушника з метою запобігання податкових правопорушень у майбутньому [11]. Особливим елементом податкової правосуб'єктності юридичної особи є деліктоздатність, тобто здатність платника податків нести податкову відповідальність за невиконання або неналежне виконання податкового обов'язку, зокрема у формі вчинення податкового правопорушення.

Пропонуємо виокремити такі ознаки податкових правопорушень, притаманних юридичним особам, які закріплені в ПК України [8]: за вчинення правопорушення на юридичну особу накладається «штрафна санкція (фінансова санкція, штраф), що являє собою плату у вигляді фіксованої суми та/або відсотків» (підпункт 14.1.265 п. 14.1 ст. 14 ПК України); «притягнення юридичної особи до фінансової відповідальності за податкове правопорушення не звільняє посадових (службових) осіб юридичної особи у передбачених законом випадках від юридичної відповідальності інших видів» (п. 111.3 ст. 111 ПК України); «недопущення автоматичної дії презумпції вини службових осіб юридичної особи (у разі встановлення такої в ході податкового аудиту) щодо інших видів юридичної відповідальності. У кожному окремому випадку контролюючі органи зобов'язані доводити вину в порядку, встановленому законодавством про застосування відповідальності» (п. 111.3 ст. 111 ПК України); наявна кваліфікована ознака повторності та тривалої дії податкового правопорушення (пункти 111.4, 111.5 ст. 111 ПК України); необхідність доведення вини юридичної особи навіть щодо пасивного обов'язку. Тобто, якщо юридична особа-платник податків мала можливість дотримання правил та норм, за порушення яких передбачена відповідальність, проте не вжила достатніх заходів щодо їх дотримання, платник податків не може бути притягнутий до відповідальності за таке порушення без доведення його вини (п. 112.7 ст. 112 ПК України);

«податкове повідомлення-рішення, прийняте за результатами документальної перевірки за вчинення податкового правопорушення, є процесуальною підставою притягнення особи (у т. ч. юридичної – *прим. автора*) до фінансової відповідальності» (підпункт 58.1.2 п. 58.1 ст. 58 ПК України) [12, с. 34]. Отже, «застосування фінансової (податкової) відповідальності до юридичних осіб можливо прослідкувати в такій логіко-теоретичній конструкції: учасник податкових правовідносин – податкова правосуб’єктність – податкова деліктоздатність – суб’єкт податкової відповідальності» [12, с. 34].

Згідно з ч. 3 ст. 92 ЦК України «орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, а також яка є членом колегіального виконавчого органу юридичної особи, з моменту її вступу на посаду набуває обов’язків щодо такої юридичної особи, зокрема зобов’язана діяти виключно в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно, у межах повноважень, наданих статутом юридичної особи і законодавством, і у спосіб, який, на її добросовісне переконання, сприятиме досягненню мети діяльності юридичної особи, у тому числі уникаючи конфлікту інтересів» [1]. Позицію щодо питання визначення статусу посадових та службових осіб юридичних осіб було викладено у рішенні НАЗК від 11.08.2016 р. № 3, де вказувалося, що під «посадовими особами» слід розуміти працівників державних органів, інших юридичних осіб публічного права, які наділені посадовими повноваженнями здійснювати організаційно-розпорядчі та/або консультативно-дорадчі функції. Під «службовими особами» слід розуміти працівників державних органів, які здійснюють функції представників влади або обіймають посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій [13].

Відповідно до ст. 109 ПК України під податковим правопорушенням розуміють протиправні діяння (дію або бездіяльність) платників податків, податкових агентів та/або їх посадових осіб, а також посадових осіб контролюючих органів, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, встановлених Податковим кодексом України та іншим за-

конодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [8]. Згідно з п. 111.1 ст. 111 ПК України за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства застосовуються такі види юридичної відповідальності: фінансова, адміністративна, кримінальна [8].

Виходячи із норм законодавства, можемо зробити висновок, що правопорушення в податковій сфері можуть: мати характер податкових правопорушень, зафіксованих у ПК України, та бути підставою фінансової відповідальності; мати характер адміністративних правопорушень, передбачених КУпАП, та бути підставою адміністративної відповідальності; мати характер кримінальних правопорушень, передбачених КК України, та бути підставою кримінальної відповідальності.

Фінансова відповідальність за порушення податкового законодавства характеризується нормативною, фактичною та процесуальною підставами застосування. Нормативна підстава полягає в наявності окремого джерела правового регулювання відповідальності за податкове правопорушення – ПК України. Фактичною підставою фінансової відповідальності є податкове правопорушення, а процесуальними підставами виступають рішення правозастосовного органу та відсутність обставин для звільнення від відповідальності. Як інститут, що входить до системи фінансової відповідальності, відповідальність за порушення податкового законодавства характеризується: спрямованістю на відновлення правопорядку у сфері публічних фінансів; державно-примусовим характером; втіленням державного осуду дій та особи порушника; публічно-правовою природою; наявністю специфічних фінансово-правових санкцій, наслідком застосування яких є настання негативних наслідків майнового характеру.

Фінансова відповідальність передбачає реалізацію особливих за видом і характером санкцій, які відповідно до п. 111.2 ст. 111 ПК України існують у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені [8].

Фінансова відповідальність юридичних осіб за податкові правопорушення – це важливий механізм забезпечення дотри-

мання податкового законодавства та збереження фіскальних інтересів держави.

Фінансова відповідальність за податкові правопорушення є формою реалізації державно-владного примусу, яка реалізується у випадках порушення приписів фінансово-правових норм та полягає у застосуванні спеціально уповноваженими державними органами до правопорушника передбачених законом санкцій [14, с. 100].

До органів, за рішенням яких реалізується фінансова відповідальність за податкові правопорушення, на сьогодні відносимо: Державну податкову службу України та Державну митну службу України. Відповідно до п. 111.2 ст. 111 ПК України: штрафні (фінансові) санкції (штрафи) застосовуються за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства згідно з ПК України та іншими законами; штрафні (фінансові) санкції (штрафи) та/або пеня застосовуються за порушення інших законів, контроль за дотриманням яких покладено на контролюючі органи [8]. Із зазначеного випливає, що пеня не є складовим елементом фінансової відповідальності за порушення норм ПК України. Проте це не є характерною особливістю складу фінансової відповідальності в інших сферах.

Висновки. Як бачимо, питання фінансової відповідальності за скоєння податкових правопорушень є актуальним не тільки на доктринальному, а й на практичному рівнях. ПК України містить чимало норм, які регулюють це питання. Але, на наш погляд, норми фінансової відповідальності в ПК України в редакції станом на 01.05.2025 потребують техніко-стилістичної систематизації, що полягає в об'єднанні всіх статей кодексу, які містять норми, пов'язані із відповідальністю, в один розділ «Відповідальність». На нашу думку, такий підхід сприятиме ідентифікації податкових правопорушень з метою їх відокремлення від інших видів порушень податкових норм і підвищеній обізнаності та більш сприятливого сприйняття складної структури Податкового закону.

Фінансова відповідальність юридичних осіб за податкові правопорушення відіграє одну з провідних ролей при здійсненні бюджетного контролю, управлінні публічними фінансами, вибудовуванні податкової системи України та податкової політики держави тощо. Будучи самостійним видом юридичної відповідальності,

фінансова відповідальність застосовується до порушників фінансового (податкового) законодавства з метою відновлення майнового стану органів публічної влади та наповнення публічних фондів коштами. Фактичною підставою фінансової відповідальності є податкове правопорушення, що вчиняється особою з метою ухилення від сплати податків. Окремої уваги заслуговують правопорушення, вчинені контролюючими органами, що полягають в ухваленні протиправних рішень посадовими (службовими) особами або бездіяльності таких осіб.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 08.05.2025).
2. Державна податкова служба України. Контрольно-перевірочна робота. *Офіційний сайт*. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-goboti/kontrolno-perevirochna-robota/> (дата звернення: 08.05.2025).
3. Воронова Л. К. Фінансове право України: підручник. Київ: Моя книга, 2006. 448 с.
4. Фінансове право: навч. посібник / за ред. М. П. Кучерявенка. Харків: Право, 2010. 256 с.
5. Гетманцев Д. О. Фінансово-правове зобов'язання як окрема категорія фінансового права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 368 с.
6. Макух О. В. Фінансові правовідносини: теорія, сучасний стан і тенденції розвитку: монографія. Харків: Право, 2016. 304 с.
7. Перепелиця М. О. Поняття та види суб'єктів фінансового права: монографія. Харків: Право, 2012. 272 с.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 08.05.2025).
9. Орлюк О. П. Фінансове право: академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 808 с.
10. Оніщик Ю. В. Юридична особа – платник податків: навч. посібник. Київ, 2007. 160 с.
11. Богомазова К. К. Юридична відповідальність за податкові правопорушення за законодавством України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duug_2013_7_12 (дата звернення: 08.05.2025).
12. Балишев М. В. Юридична особа у податкових правопорушеннях. Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки. *Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юри-*

дичної науки: збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції (24 квітня 2024 р.) / Державний податковий університет, Навчально-науковий інститут права. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 32–35.

13. Про роз'яснення щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю : рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 11.08.2016 р. № 3 (втрата чинності). URL: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/zasidannya-nazk-11-serpnya-2016-roku/> (дата звернення: 08.05.2025).

14. Смакограй М. К. Особливості процесуального механізму застосування фінансової відповідальності за податкові правопорушення. *Київський часопис права*. 2022. № 3. С. 98–105. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/199/185> (дата звернення: 08.05.2025).

Nishchymna S.,

Doctor of Juridical Sciences, Professor, Head of the Department of Administrative and Constitutional Law of the Educational and Scientific Institute of Law, Law Enforcement, and Psychology, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7424-7688;

Balyshev M.,

Postgraduate student of the Department of Administrative and constitutional law of the Educational and Research Institute of Law, Law Enforcement and Psychology Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0000-6880-0205

FINANCIAL RESPONSIBILITY OF LEGAL ENTITIES UNDER THE TAX LEGISLATION OF UKRAINE

The article is devoted to highlighting topical issues of financial liability that may be applied to legal entities that have committed a tax offense. Since their emergence as independent business entities, legal entities have become the most promising source of tax revenues. Large volumes of turnover of legal entities, their wide integration into production processes, concentration of capital contribute to the development of economic relations in the country and at the same time lead to violations of tax legislation. Legal entities in the theory of financial law and financial legal relations belong to the category of collective entities and act as organized, separate, self-managed groups which exercise their legal capabilities in financial legal relations with other entities as a whole, in a personalized manner.

It is emphasized that the tax legislation of Ukraine provides for financial liability of legal entities for violation of tax legislation as one of the types of legal liability, along with administrative and criminal liability. Violation of tax laws by

taxpayers, their officials and officials of controlling authorities entails liability under the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine. The peculiarity of liability for tax offenses is its compensatory and punitive nature, which: 1) the need to reimburse the state for losses incurred as a result of non-compliance with the revenues to the budgets of all levels from taxes and fees; 2) punishment of the offender in order to prevent tax offenses in the future. The author proposes to amend the structure of the Tax Code of Ukraine by separating the section «Liability».

Key words: financial liability, legal entity, tax legislation, administrative liability, criminal liability, responsibility, offense, financial law, tax law, subject, taxpayer.

References

1. Ukraine (2003), Civil Code of Ukraine dated 16 June 2003, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed 29 May 2025).
2. State Tax Service of Ukraine (2025), "Control and verification work", *Official website*, Kyiv, available at: [https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/kontrolno-perevirochna-robota/](https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/kontrolno-perevirochna-robot/) (accessed 29 May 2025).
3. Voronova, L. K. (2006), Financial law of Ukraine : a textbook, Kyiv.
4. Financial law (2010), a textbook, edited by M. P. Kucheryavenko. Kharkiv.
5. Hetmantsev, D. O. (2011), Financial and legal obligation as a separate category of financial law : monograph, Kyiv.
6. Makukh, O. V. (2016), Financial legal relations: theory, current state and development trends : monograph, Kharkiv.
7. Perepelytsia, M. O. (2012), Concept and types of subjects of financial law : monograph, Kharkiv.
8. Ukraine (2010), Tax Code of Ukraine dated December 2, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 29 May 2025).
9. Orliuk, O. P. (2010), Financial law: academic course : textbook, Kyiv.
10. Onishchuk, Y. V. (2007), Legal entity - taxpayer. Study guide, Kyiv.
11. Bogomazova, K. K. (2013), "Legal responsibility for tax offenses under the legislation of Ukraine", *Public administration: improvement and development*, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_7_12 (accessed 29 May 2025).
12. Balyshchev, M. V. (2024), "Legal entity in tax offenses. Fiscal policy: theoretical and practical aspects of legal science", *Collection of abstracts of the VI International Scientific and Practical Conference "Fiscal Policy: Theoretical and Practical Aspects of Legal Science"*, Irpin.
13. Ukraine (2016), National Agency for the Prevention of Corruption. On clarification of the application of certain provisions of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" regarding financial control measures, 11.08.2016 p. № 3 (repealed), Kyiv, available at: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/zasidannya-nazk-11-serpnya-2016-roku> (accessed 29 May 2025).
14. Smakograi, M. K. (2022), Features of the procedural mechanism of applying financial liability for tax offenses, Kyiv.

УДК 340.12:340.115

DOI 10.32755/sjlaw.2025.03

Пекарчук В. М.,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії
держави і права, міжнародного права
гуманітарного факультету (очного і заочного навчання),
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7750-1474;

Петровська Ю. М.,

кандидат історичних наук, доцент, проректор,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Попружна А. В.,

кандидат історичних наук, доцент,
тимчасово виконуючий обов'язки
начальника кафедри теорії та історії держави і права,
міжнародного права гуманітарного факультету
(очного і заочного навчання)
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5079-2865

ІСТОРИЧНИЙ ТА АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХОДИ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕТОДОЛОГІЇ ПРАВОЗНАВСТВА

У статті досліджено значення історичного та аксіологічного підходів у сучасному правознавстві. Розкрито сутність історичного підходу як засобу осмислення права в контексті його генези, соціокультурної зумовленості та еволюції правових форм. Проаналізовано внесок історичної школи права у подолання догматичного формалізму. Обґрунтовано необхідність поєднання історичного й аксіологічного підходів для формування етично орієнтованого, саморефлексивного правознавства.

Ключові слова: аксіологічний підхід, історична школа права, історичний підхід, методологія права, нормативізм, право, правовалада.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження означеної теми зумовлена низкою теоретичних і практичних чинників, що визначають необхідність переосмислення природи права (зокрема в контексті реалізації євроінтеграційного курсу Української держави) та відповідно засобів його пізнання.

Сучасне правознавство перебуває у процесі методологічної трансформації, що пов'язана з переосмисленням підходів

до аналізу права як соціального феномена. Упродовж тривалого часу в українському правничому дискурсі домінували нормативістські та формально-догматичні парадигми, які абсолютизували позитивне право, ігноруючи його ціннісний і історичний вимір. Проте в умовах розвитку правовладдя, утвердження людських прав як фундаменту правової системи, зростає потреба в методології, здатній виявити глибинні смисли правових явищ і процесів, їхню моральну легітимність та історичну обумовленість.

Наголосимо, що історичний підхід дає змогу простежити еволюцію правових ідей, інститутів і категорій у контексті змін суспільної організації, виявити вплив культурних, політичних і філософських чинників на формування правових систем. Водночас аксіологічний підхід, зосереджений на ціннісному змісті права, дозволяє дослідити його як феномен, що нерозривно пов'язаний з уявленнями про справедливість, свободу, гідність, легітимність державної влади. Поєднання цих підходів сприяє формуванню цілісного, критичного та соціокультурного бачення права, яке виходить за межі суто нормативного розуміння.

Отже, звернення до історичного й аксіологічного підходів як елементів методології правознавства є актуальним не лише з огляду на потребу переосмислення теоретико-правових засад, а й у контексті забезпечення більш глибокого розуміння правових явищ, що має безпосереднє значення для правозастосування, правничої освіти та формування правосвідомості в умовах демократичної трансформації українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зауважити, що в українській науковій спільноті простежується виразна тенденція до посиленого зацікавлення дослідженням правової проблематики в межах міждисциплінарних підходів, зокрема до історичного та аксіологічного аналізу правових явищ.

Значний внесок у розвиток аксіологічного підходу зробив А. Фальковський, який у своїй дисертації досліджує зміну парадигм у юриспруденції та роль цінностей у формуванні правової реальності. Він підкреслює, що поняття природного та позитивного права завжди ґрунтуються на певних цінностях, виявлення та філософське осмислення яких можливе через аксіологічний підхід [1, с. 3–4].

Як слушно зазначає А. Кучук, «значна частина дослідників говорить про право як соціокультурне явище, а питання аксіологічного підходу до пізнання правових явищ фактично залишається відкритим, що і зумовлює актуальність дослідження» [2, с. 116].

У статті О. Дзьобаня та В. Яроцького розглядаються соціологічний і аксіологічний напрями сучасних правових досліджень. Автори наголошують на необхідності розширення меж використання нових евристичних інструментів у правових дослідженнях, що дозволяє розкрити потенціал досліджуваних феноменів у поєднанні їх статичних та динамічних характеристик [3, с. 5–13].

Зеленко І. у своїй статті акцентує увагу на відсутності одностайної думки щодо методології дослідження державно-правових явищ. Вона підкреслює важливість застосування соціологічних та статистичних методів у дослідженні права та держави, що дозволяє більш глибоко аналізувати соціальні процеси та ефективність державного апарату [4, с. 9–14].

Скляр С. досліджує необхідність впровадження міждисциплінарного підходу в юридичній науці України. Він аналізує проблеми міждисциплінарності та пропонує способи їх розв'язання, підкреслюючи переваги врахування інших наук у юриспруденції [5, с. 148–156].

Тороп М. у своїй роботі аналізує методологію дослідження юридичної відповідальності в працях українських правознавців кінця XIX – початку XX століття. Він підкреслює важливість історичного підходу для розуміння еволюції правових категорій та інститутів [6, с. 165–166].

Історичний підхід дозволяє дослідити еволюцію правових інститутів та ідей у контексті соціокультурних трансформацій. Дослідники наголошують на важливості врахування історичного досвіду для глибокого розуміння сучасних правових систем [7, с. 161–166].

Таким чином, сучасні українські дослідники активно впроваджують історичний та аксіологічний підходи в методологію правознавства, що сприяє глибокому розумінню права як соціального феномена, його ціннісного змісту та історичної обумовленості.

Мета статті: комплексне теоретико-методологічне обґрунтування доцільності та значення історичного й аксіологічного підхо-

дів у сучасному правознавстві як важливих інструментів пізнання права, які дозволяють розглядати його не лише як систему норм, а як багатовимірне соціокультурне явище, що формується під впливом історичного досвіду та ціннісних орієнтирів суспільства.

Виклад основного матеріалу. Сучасна правнича наука дедалі частіше дистанціюється від дослідження права до сукупності норм, відірваних від свого історичного ґрунту й ціннісного навантаження. Усвідомлення меж нормативістського мислення, особливо в контексті порушень людських прав у XX столітті, зумовлює потребу в методологічному оновленні правознавства. Саме в цьому контексті історичний та аксіологічний підходи набувають принципового значення як засоби пізнання права не лише як нормативного явища, а як складного історично зумовленого та ціннісно навантаженого засобу соціального регулювання.

Історичний підхід у правознавстві передбачає дослідження права крізь призму його генези, еволюції правових форм і понять, а також впливу соціально-культурного середовища на юридичну думку. Як слушно вказує М. Козюбра, у контексті історичної еволюції об'єкт дослідження загальної теорії держави та права зазнає кількісних і якісних трансформацій. Це актуалізує потребу у вищому рівні його пізнання, що передбачає імплементацію новітніх методологічних підходів, використання досягнень інших галузей знань, а також аналіз нових взаємозв'язків та властивостей цих явищ. З огляду на зазначене назріла необхідність у перегляді підходів та методів здійснення юридичних досліджень, зокрема у сфері історії держави і права [8, с. 30].

Право, в межах такого підходу, розглядається не як штучна конструкторська система, а як результат історичного досвіду людства, втілений у нормативних структурах. Саме історичний підхід дозволяє подолати нормативну ізоляцію та відкриває доступ до контекстів, у яких формувалися правові інститути, що своєю чергою унеможлиблює їх механічне відтворення без урахування актуальних соціальних трансформацій. Правові категорії, такі як «справедливість», «влада», «право власності» чи «суверенітет», не можуть бути адекватно осмислені без урахування їх історичних змістів і трансформацій.

У цьому аспекті варто нагадати про історичну школу права, яка стала однією з перших цілісних спроб подолати абстрактно-раціоналістичне розуміння права, властиве природно-правовій традиції XVIII століття. Представники цієї школи – передусім Фрідріх Карл фон Савіні та Георг Фрідріх Пухта – наполягали на тому, що право не створюється актом волі законодавця, а розвивається органічно як вияв народного духу (*Volksgeist*), через звичаї, практику й інститути, які історично формуються в конкретному соціумі. Право, на їхню думку, не може бути універсальним і раз і назавжди встановленим, воно вкорінене в історичну пам'ять і ментальність народу, тому кожна нація має своє власне, історично зумовлене право.

Зарубіжні дослідники відзначають, що згідно з цією концепцією, право є органічним продуктом розвитку суспільства та його свідомості з плином часу, а не штучним творінням законодавця. Його коріння сягає глибин історичної культури, національних традицій та колективного досвіду. Концепція Савіні підкреслює необхідність історичного аналізу права, критикує ідею його повної кодифікації та відзначає ключову роль правознавців у формуванні правових норм. Ця теорія зберігає актуальність для сучасної юриспруденції, нагадуючи про визначальний вплив культурного та історичного середовища на правові системи [9].

Згадка про історичну школу права є важливою не лише в контексті її внеску в розвиток методології правознавства, а й як свідчення необхідності визнання історичної обумовленості правових форм, понять і інституцій. Цей підхід дозволяє критично осмислювати нормативні структури, які втратили свій соціальний зміст або суперечать сучасним ціннісним орієнтирам. Щобільше, історична школа сприяла становленню національних правових традицій і заклала підґрунтя для розуміння права як результату історичного досвіду, а не лише продукту позитивної волі держави.

Таким чином, актуалізація ідей історичної школи у сучасному правознавстві сприяє зміцненню імунітету правничої науки проти догматичного формалізму та нормативної сліпоти, розширюючи

горизонти розуміння права в контексті його історичного розвитку і культурної зумовленості.

Варто також зауважити, що положення історичної школи права, попри їхню глибину й методологічну значущість, сьогодні часто залишаються недостатньо інтегрованими в сучасний правничий дискурс. У той час як правознавство дедалі більше відкривається до міждисциплінарних і гуманітарних підходів, історична школа – як традиція, що пропонує осмислення права в контексті його культурно-часової зумовленості – залишається на периферії методологічних пріоритетів. Це частково зумовлено домінуванням нормативістських і технократичних моделей праворозуміння, у межах яких історичний досвід зводиться до простого тла для позитивного права.

Однак ігнорування історичного підґрунтя правових понять та інституцій звужує межі правничого мислення та позбавляє його здатності до критичного саморефлексивного осмислення. Тож вважаємо за доцільне актуалізувати потенціал історичної школи, зокрема її ідеї про органічну еволюцію права, значення правової традиції та зв'язок права з колективною пам'яттю суспільства, як вагомий інструмент поглиблення сучасної правової методології.

Аксіологічний підхід фокусується на ціннісній природі права, що є відповіддю на кризу нормативізму, позбавленого морального критерію. У межах цього підходу право розглядається як феномен, що ґрунтується на базових соціальних цінностях – гідності, свободі, рівності, справедливості [10, с. 11–12]. Аксіологічна перспектива дозволяє поставити під сумнів правомірність формально чинного законодавства, якщо воно суперечить етичним засадам суспільства. Таким чином, правознавство набуває здатності до критичного саморефлексивного аналізу не лише норм, а й самої структури нормативного порядку. Зміщення акценту з «того, що є чинним», на «те, що відповідає правовладдю» формує простір для розмежування юридичного і правового, що є ключовим для розбудови правовладдя.

Як зазначають вітчизняні науковці, постмодерна доба відзначається зростанням значущості аксіологічного аспекту не лише у філософському, а й у науковому пізнанні дійсності. Ця тенденція особливо виразно простежується у синергії філософії

права та загальної теорії права, що забезпечує якісно глибше осягнення сутнісних характеристик держави та права. Наслідком такої взаємодії є формування нових наукових напрямів, одним із яких є юридична аксіологія. Остання, перебуваючи у площині науки про цінності, має своїм предметом виявлення ціннісного змісту феноменів правової природи [11, с. 80–95].

Об'єднання історичного й аксіологічного підходів формує комплексні методологічні межі, що дозволяє не лише описувати та систематизувати право, а й критично його осмислювати. Вони сприяють переходу від описової до філософсько-рефлексивної моделі правознавства, у межах якої право розглядається як живий, динамічний феномен, який не може бути зведений до позитивного закону. Такий підхід дозволяє правникові мислити не лише категоріями юридичної техніки, а й питаннями легітимності, ціннісної обґрунтованості й історичної відповідності права.

Так, історичний та аксіологічний підходи є не просто допоміжними елементами юридичної методології, а засадничими способами праворозуміння, що дозволяють уникнути редукціонізму і сприяють формуванню критично орієнтованого, етично вмотивованого й історично свідомого правознавства. Вони є необхідними для подолання формалізму, збагачення правової науки філософським змістом і для утвердження в правознавстві гуманістичних ідеалів, на яких має ґрунтуватися сучасна демократична правова система.

Висновки. Сучасне правознавство потребує переосмислення власних методологічних засад, зокрема через відхід від нормативістської парадигми, що тривалий час домінувала у правничій науці. Історичний та аксіологічний підходи, кожен по-своєму, повертають право до його витоків – як продукту культурного досвіду та носія базових соціальних цінностей. Їхнє поєднання відкриває перспективу для більш глибокого, критичного й цілісного осмислення права не лише як системи норм, а як феномена, що вкорінений у колективній пам'яті та моральному порядку суспільства. Актуалізація цих підходів не лише збагачує юридичну методологію, а й сприяє утвердженню правовладдя, заснованого на повазі до гідності, історичної тяглості й етичного сенсу права.

Список використаних джерел

1. Фальковський А. О. Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Одеса, 2011. 17 с.
2. Кучук А. М. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 116–120.
3. Дзьобань О. П., Яроцький В. Л. Соціологічний та аксіологічний напрямки сучасних правових досліджень: загальне бачення. *Інформація і право*. 2018. № 1. С. 5–13.
4. Зеленко І. П. Спеціальні методи дослідження державно-правових явищ: сучасний погляд. *Наукові записки*. 2022. № 13. С. 9–14.
5. Скляр С. С. Міждисциплінарність у юридичній науці: проблеми та перспективи. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6. Т. 2. С. 148–156.
6. Тороп М. Методологія дослідження юридичної відповідальності в працях українських правознавців наприкінці XIX – початку XX століття в Україні: матеріали конференцій МЦНД (Одеса, 20.09.2024). С. 165–166.
7. Долгорученко К. Історико-правовий підхід у методології дослідження діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства просвіти і пропаганди Райху на окупованих українських територіях. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 161–166.
8. Козюбра М. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. Вип. 1. С. 22–32.
9. Agrawal A. Volksgeist Theory. 2024. URL: <https://lawbhoomi.com/volksgeist-theory/> (дата звернення: 22.05.2025).
10. Кучук А. М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 130 с.
11. Серебро М. В. Аксіологічний підхід в юриспруденції. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 80–95.

Pekarchuk V.,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department
of Theory and History of State and Law, International Law
of the Humanities Faculty (full-time and part-time),
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7750-1474;

Petrovska Y.,

PhD in History, Associate Professor, Vice-Rector,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Popruzhna A.,

Acting Head of the Department of State and Law Theory and History,
International Law of the Humanities Faculty (full-time and part-time),
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5079-2865

HISTORICAL AND AXIOLOGICAL APPROACHES AS LEGAL SCIENCE METHODOLOGY ELEMENT

The article explores the significance of historical and axiological approaches in modern jurisprudence as a reaction to the crisis of normative thinking that ignores the value and historical dimension of law. The essence of the historical approach as a means of understanding law in the context of its genesis, social and cultural conditioning, and the evolution of legal forms, is revealed. The necessity to combine historical and axiological approaches for the formation of an ethically oriented, self-reflective jurisprudence capable of critically evaluating current legislation and contributing to the establishment of the rule of law is substantiated. The combination of historical and axiological approaches forms complex methodological boundaries that allow not only to describe and systematize law, but also to critically understand it. This approach allows a lawyer to think not only in terms of legal technique, but also in terms of legitimacy, value justification, and historical relevance of law.

It is summarized that modern jurisprudence requires rethinking of its own methodological principles, in particular, by setting off from the normative paradigm that has long dominated in legal science. The historical and axiological approaches, each in its own way, return law to its origins – as a product of cultural experience and a carrier of basic social values. Their combination opens up prospects for a deeper, critical, and holistic understanding of law not only as a system of norms, but as a phenomenon rooted in the collective memory and moral order of society. The actualization of these approaches not only enriches legal methodology, but also contributes to the establishment of the rule of law based on respect for dignity, historical continuity and ethical meaning of law

Key words: axiological approach, historical school of law, historical approach, methodology of law, normativism, law, rule of law.

References

1. Falkovskyi, A. O. (2011), Axiological approach in the methodology of modern jurisprudence : author's abstract of the dissertation ... Candidate of Legal Sciences: 12.00.12, Odesa.
2. Kuchuk, A. M. (2016), "Axiological approach to the study of legal phenomena", *Entrepreneurship, Economy and Law*, Vol. 9, pp. 116–120.
3. Dzioban, O. P. and Yarotskyi, V. L. (2018), "Sociological and axiological directions of modern legal research: general vision", *Information and Law*, Vol. 1, pp. 5–13.
4. Zelenko, I. P. (2022), "Special methods of research of state-legal phenomena: a modern view", *Scientific Notes*, Vol. 13, pp. 9–14.
5. Skliar, S. S. (2022), "Interdisciplinarity in legal science: problems and prospects", *New Ukrainian Law*, Vol. 6, pp. 148–156.
6. Torop, M. (2024), "Methodology of research of legal responsibility in the works of Ukrainian legal scholars in the late 19th–early 20th centuries", in Conference Proceedings of ISPC, pp.165–166.
7. Dolhoruchenko, K. (2019), "Historical-legal approach in the methodology of studying the activity of the Reich Ministry of Education and Propaganda's special department 'Wieneta' in the occupied Ukrainian territories", *Legal Bulletin*, Vol. 4, pp. 161–166.
8. Koziubra, M. (2014), "Methodology of jurisprudence and methodology of law: correlation of concepts and their features", *Law of Ukraine*, Vol. 1, pp. 22–32.
9. Agrawal, A. (2024), "Volksgeist Theory", available at: [https:// lawbhoomi. com/volksgeist-theory/](https://lawbhoomi.com/volksgeist-theory/) (accessed 22 May 2025).
10. Kuchuk, A. M. (2023), Law in the postmodern era: legal discourse, Yuridyka Publishing House, Odesa.
11. Serrebro, M. V. (2019), "Axiological approach in jurisprudence", in Oborotov, Yu. M. (Ed.), *Methodology and innovation in general theoretical jurisprudence*, Feniks Publishing House, Odesa, pp. 80–95.

УДК 340.13:004.056.5(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2025.03

Пузирний В. Ф.,

доктор юридичних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5692-2990;

Захарчук І. В.,

старший викладач кафедри правознавства,
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-6957-9004

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ КІБЕРБЕЗПЕКИ: РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ

Стаття присвячена аналізу правових аспектів застосування штучного інтелекту у сфері кібербезпеки. Розглянуто проблеми, пов'язані з визначенням відповідальності за дії автономних систем, забезпеченням прозорості алгоритмів та дотриманням етичних стандартів. Запропоновано шляхи вдосконалення правового регулювання ШІ в Україні з урахуванням сучасних викликів.

Ключові слова: штучний інтелект, кібербезпека, інформаційне право, юридична відповідальність, автономні системи, етика штучного інтелекту, алгоритмічна прозорість, правове регулювання.

Постановка проблеми. У сучасну епоху цифровізації стрімке впровадження штучного інтелекту у сферу кібербезпеки породжує як значні переваги, так і правові виклики. Штучний інтелект дозволяє виявляти та запобігати кіберзагрозам у режимі реального часу, автоматизувати реагування на атаки, проте водночас створює ризики зловживань, дискримінації, порушення прав людини та підвищує складність встановлення юридичної відповідальності. Особливо актуальним це питання стає для України в умовах кібергібридної війни, де штучний інтелект може відігравати як оборонну, так і наступальну роль. Відсутність чітких норм правового регулювання використання штучного інтелекту в кібербезпеці ставить перед юристами

та законодавцями низку нормативних і етичних дилем, які потребують комплексного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському науково-правовому дискурсі тема правового регулювання використання штучного інтелекту, зокрема в контексті кібербезпеки, почала активно розвиватися лише в останні роки. Попри відсутність великої кількості комплексних досліджень, спостерігається зростання інтересу до цієї проблематики з боку правників, фахівців з інформаційного права, кібербезпеки та інтелектуальних технологій.

На сьогодні дослідженню питань, які пов'язані з технологіями штучного інтелекту, присвячені праці низки українських учених, серед яких Ю. В. Акулов [1], О. А. Баранов [2], І. М. Городиський [3], К. В. Єфремова [4], Т. Г. Каткова [5], М. В. Карчевський [6], О. О. Посикалюк [7], О. А. Теличко [8], К. В. Яровий [9] та інші. Їхні напрацювання переважно стосуються загальних підходів до правового регулювання новітніх цифрових технологій, зокрема концептуального осмислення місця штучного інтелекту в сучасній правовій системі.

Загалом більшість науковців погоджуються, що правове регулювання штучного інтелекту в Україні перебуває лише на етапі становлення, що й обумовлює високу актуальність подальших досліджень. Поки що в національному праві не існує єдиного нормативного підходу до кваліфікації дій систем штучного інтелекту, визначення відповідальних суб'єктів або механізмів контролю за прозорістю рішень, ухвалених алгоритмами та нейромережами. Така ситуація зумовлює необхідність більш глибокого теоретико-правового розроблення цієї сфери з урахуванням досвіду міжнародних організацій та європейського законодавства.

Мета статті. Метою статті є аналіз правових аспектів використання штучного інтелекту у сфері кібербезпеки, виявлення ключових проблем регулювання та етичних дилем, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства України у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Передусім потрібно дати визначення штучному інтелекту. Для вітчизняного законодав-

ства термін є новим, спеціальних нормативно-правових актів у цій сфері поки що немає, проте у 2020 році розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, яка, однак, має декларативний характер. Проте в Концепції серед інших дефініцій також є визначення ШІ: «штучний інтелект – організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі ухвалення рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [10].

Аналогічне визначення дається і в Концепції Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року, яка була схвалена урядом в 2024 році [11]. Це дає змогу припустити, що подібне визначення можливо згодом буде використано під час створення спеціального закону щодо правового регулювання ШІ.

Однак таке визначення не можна вважати беззаперечним. Науковці намагаються дати більш доречне визначення. Наприклад, О. А. Баранов пропонує таке визначення штучного інтелекту, яке вбачається універсальним та таким, що може бути закріплене в подальшому в законодавстві: «штучний інтелект – це певна сукупність методів, способів, засобів та технологій, насамперед, комп'ютерних, що імітує (моделює) когнітивні функції, які мають критерії, характеристики та показники, еквівалентні критеріям, характеристикам і показникам відповідних когнітивних функцій людини» [12, с. 46].

Як уже зазначалось вище, на сьогодні в Україні відсутній спеціальний нормативно-правовий акт, який би регламентував використання ШІ. Законодавство у сфері кібербезпеки фактично обмежується Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [13], проте в тексті закону ШІ не згадується жодного разу. Закон також не містить норм, що враховують особливості застосування автономних або самонавчальних систем.

Відповідно, можемо сформулювати авторське визначення ІІІ в кібербезпеці. ІІІ у кібербезпеці – це сукупність технологій, які дозволяють автоматизувати процеси виявлення, реагування та запобігання кіберзагрозам шляхом аналізу великих масивів даних, поведінкових патернів та системної активності.

Однак поява таких технологій ставить перед правовою системою низку принципово нових викликів. Відсутність належного правового регулювання, невизначеність статусу рішень, ухвалених системами ІІІ, а також складність у встановленні юридичної відповідальності за їх дії створюють серйозні проблеми як на національному, так і на міжнародному рівні. Особливо гостро ці питання постають у сфері кібербезпеки, де використання штучного інтелекту може мати як позитивний, так і ризикований ефект: від ефективної протидії кіберзагрозам до потенційного зловживання автономними системами.

Таким чином, потреба у формуванні правових засад застосування штучного інтелекту у сфері кібербезпеки, а також у визначенні меж допустимості використання таких технологій, включно з етичними обмеженнями, постає як надзвичайно актуальна. Ці аспекти і становлять основну проблематику цього дослідження, що потребує комплексного аналізу – як з точки зору чинного українського законодавства, так і з урахуванням зарубіжного досвіду.

У цьому контексті проблемними залишаються:

- відсутність критеріїв оцінювання ризику ІІІ-рішень у безпекових системах;
- нерегульованість процедур аудиту алгоритмів;
- нерозробленість етичних стандартів для розробників і користувачів ІІІ.

Ці виклики посилюються стрімким впровадженням інтелектуальних технологій у практику кіберзахисту. До основних прикладів застосування ІІІ у кібербезпеці вже сьогодні належать:

- системи виявлення аномалій (anomaly detection systems), що автоматично фіксують підозрілу поведінку в мережах;
- автоматизовані фаєрволи, здатні адаптивно реагувати на нові загрози без участі людини;

- аналіз логів за допомогою алгоритмів машинного навчання для виявлення прихованих шаблонів атаки;
- предиктивна аналітика загроз (threat intelligence), що дозволяє прогнозувати потенційні атаки ще до їх фактичної реалізації;
- автоматизація процесів реагування на інциденти (так звані SOAR-системи – Security Orchestration, Automation and Response), що значно скорочує час від виявлення до реагування.

Таким чином, практичне застосування ІІІ у сфері кібербезпеки вже відбувається, однак його правове забезпечення значною мірою відстає від технологічного розвитку. Це створює потенційні загрози як для прав людини, так і для стабільності цифрового середовища.

Застосування ІІІ суттєво підвищує ефективність захисту інформаційних систем, оскільки дозволяє в реальному часі виявляти раніше невідомі загрози. Проте водночас використання ІІІ може створити нові ризики, зокрема коли автономні системи ухвалюють рішення без людського контролю або коли сам ІІІ стає об'єктом атак.

Усе це й обумовлює потребу у правовому, етичному та технологічному переосмисленні цієї сфери.

Правові проблеми, що виникають у процесі використання ІІІ в кібербезпеці, можна умовно поділити на такі три основні групи:

1. Визначення відповідальності. У разі помилки алгоритму або недієвості системи ІІІ складно встановити, хто несе юридичну відповідальність: розробник, користувач, адміністратор чи самостійно чинний алгоритм. В українському праві відсутнє поняття «електронного суб'єкта» чи «автономного агента», що ускладнює регулювання таких ситуацій.

2. Проблема автономності. ІІІ-системи можуть самостійно змінювати свою поведінку через процес навчання. Це ставить під сумнів традиційні уявлення про контроль з боку людини. З одного боку, держава повинна забезпечити належний нагляд, з іншого – надмірне регулювання може стримувати інновації.

3. Прозорість і пояснюваність рішень. Часто алгоритми працюють як «чорні скриньки» (black boxes), де зрозуміти логіку ухвалення рішень неможливо навіть для розробників. Це створює загрозу як для прав людини, зокрема права на інформацію, оскільки особа може не знати, чому система ухвали-

ла те чи інше рішення, так і загалом для результатів тих або інших дій, які можуть бути вчинені ІІІ.

До кожної із виділених груп проблем можна запропонувати низку пропозицій щодо їх розв'язання, правового та іншого характеру, враховуючи те, що сфера ІІІ та кібербезпеки дуже тісно пов'язує право та технології.

Проблему невизначеності суб'єкта відповідальності у випадку помилкових або шкідливих рішень систем ІІІ варто розв'язувати діями в таких напрямках:

- запровадження правового режиму «розширеної відповідальності» для розробників, користувачів або власників ІІІ-систем. Аналогічні підходи вже застосовуються в Європейському Союзі в контексті «фізикових» технологій;

- розгляд концепції електронної (цифрової) правосуб'єктності, зокрема у вигляді тестової або обмеженої автономії (подібно до правосуб'єктності юридичних осіб);

- законодавче закріплення принципу презумпції відповідальності оператора системи ІІІ з можливістю перекласти відповідальність за наявності доказів вини розробника або іншої сторони;

- розроблення окремої глави у Цивільному кодексі України, що стосується дій автономних інтелектуальних систем і відповідальності за шкоду, ними завдану.

Проблему відсутності чітких меж самостійності (автономності) ІІІ та контролю за його діями слід розв'язувати таким чином:

- встановлювати обов'язкові критерії контролю за автономними системами, включно з вимогами до технічної можливості втручання людини на всіх етапах;

- запроваджувати «правила допустимого навчання», тобто алгоритми не повинні виходити за межі встановленого функціоналу без дозволу або підтвердження людини;

- надавати статус сертифікованого доступу до високорівневих ІІІ-систем лише тим суб'єктам, які пройшли спеціалізовану підготовку та перевірку з боку державного органу або незалежної інституції;

- провести вдосконалення державного нагляду через створення окремого органу або підрозділу з питань контролю за системами ШІ в безпековому секторі.

Проблему відсутності доступу до логіки або обґрунтування рішень, які ухвалює ШІ, потрібно розв'язувати діями в таких напрямках:

- законодавче закріплення принципу пояснюваності рішень ШІ як обов'язкового елементу під час використання в критичних сферах, зокрема кібербезпеці;

- розроблення технічних та правових стандартів щодо аудиту алгоритмів, у тому числі з боку незалежних фахівців та державних структур;

- встановлення обов'язкової документації щодо функціонування системи ШІ, яка б фіксувала зміну алгоритмів, джерела навчальних даних, критерії ухвалення рішень тощо;

- заборона використання повністю непрозорих (недокументованих або незрозумілих) моделей у державному або безпековому секторі без спеціального дозволу.

Враховуючи наведені проблеми та пропозиції щодо їх можливого розв'язання, варто зробити таке:

- розробити спеціальний закон про штучний інтелект, який містив би базові поняття, принципи функціонування, права і обов'язки суб'єктів, а також положення щодо безпеки та кібербезпеки, етики та відповідальності;

- створити спеціальні регуляторні органи або підрозділи у вже наявних органах, які відповідатимуть за моніторинг впровадження і використання ШІ. Це можуть бути спеціалізовані департаменти в межах уже наявних органів, таких як Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, або ж нові структури, наприклад, Національне агентство з питань штучного інтелекту [14, с. 75];

- імплементувати рекомендації Європейського Союзу щодо регулювання ШІ, зокрема з урахуванням підходів, закладених в Artificial Intelligence Act, що регулює ШІ в Європейському Союзі [15];

- підготувати Етичний кодекс розробника і користувача ШІ в Україні на основі міжнародних стандартів і з особливим ак-

центом на недопущенні дискримінації, порушення приватності та прав людини.

Етичні питання є невід’ємною складовою дискусії про правове регулювання ІІІ. У сфері кібербезпеки найважливішими з них є:

- конфлікт між безпекою та приватністю. Системи ІІІ для виявлення загроз можуть порушувати право на приватність, якщо вони збирають надмірну кількість персональних даних або аналізують комунікації користувачів;

- упередженість алгоритмів. Алгоритмічні системи можуть відтворювати або навіть посилювати соціальні упередження. Наприклад, виявлення «підозрілої» активності може базуватися на стереотипах;

- невизначеність щодо автономного ухвалення рішень. Наявність ІІІ в процесах оборони від кібератак може спричинити дії без попереднього людського втручання, що порушує принципи пропорційності та обґрунтованості втручання в інформаційні права;

- можливості використання ІІІ для наступальних цілей. Український правовий простір наразі не має чітких обмежень щодо застосування ІІІ в наступальних кібервтручаннях, що може порушувати міжнародні норми щодо ведення гібридної війни.

Етичні принципи повинні бути закладені на рівні стратегічних документів, а не лише залишатися декларативними. Вони мають бути адаптовані до українського правового середовища та міститись у майбутніх нормативних актах, які будуть ухвалені для правового регулювання ІІІ.

Висновки. Використання штучного інтелекту у сфері кібербезпеки є неминучим етапом цифрової трансформації, який нині відбувається у всьому світі та має як позитивні аспекти, так і загрози правового характеру. Аналіз свідчить, що наявні нормативні підходи не встигають за темпами розвитку технологій, а етичні питання залишаються відкритими. Українське законодавство потребує адаптації до нових реалій з урахуванням міжнародного досвіду, зокрема практик Європейського Союзу щодо прозорості, підзвітності та ризик-орієнтованого регулювання. Удосконалення нормативної бази має відбуватися із залученням міждисциплінарних підходів, які враховують як юридичні, так і технологічні, філософські аспекти розвитку штучного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Акулов Ю. В. Принципи державного управління у сфері цифрових інновацій та AI-розробок. *Академічні візії*. 2024. № 36. С. 1–7.
2. Баранов О. А. Правові аспекти національних стратегій розвитку штучного інтелекту. *Юридична Україна*. 2019. № 7. С. 21–38.
3. Городиський І. М. Вплив AI Act ЄС на глобальне регулювання штучного інтелекту. *Право та інноваційне суспільство*. 2023. № 2 (15). С. 53–58.
4. Єфремова К. В. Правове регулювання штучного інтелекту в епоху цифрової економіки. *Приватне право і підприємництво*. 2020. Вип. 20. С. 142–147.
5. Каткова Т. Г. Штучний інтелект в Україні: правові аспекти. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 46–57.
6. Карчевський М. В. Штучний інтелект та протидія злочинності. Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності : *матеріали наук.-практ. онлайн-семінару* (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 32–36.
7. Посикалюк О. О. Штучний інтелект: пошук правових конструкцій введення у цивільний обіг. *Право України*. 2022. № 6. С. 139–148.
8. Теличко О. А., Рекун В. А., Чабаненко Ю. С. Проблеми визначення та нормативного закріплення поняття «штучний інтелект» у законодавстві зарубіжних країн та України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 310–313. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2021/77.pdf (дата звернення: 13.06.2025).
9. Яровий К. В. Штучний інтелект як інструмент протидії злочинності. *Юридичний вісник*. 2024. № 2 С. 68–76.
10. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020%D1%80#Text> (дата звернення: 10.06.2025).
11. Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.04.2024 № 320-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.06.2025).
12. Баранов О. А. Визначення терміна «штучний інтелект». *Інформація і право*. 2023. № 1 (44). С. 32–49.

13. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.

14. Boldyreva V., Zakharchuk I. Current state and prospects for improving the legal regulation of information technology and artificial intelligence as an element of improving the quality of life in Ukraine. *Exploring Quality of Life Amid Global and Local Transformations: monograph* / Tadeusz Pokusa, Tetyana Nestorenko, Dominika Kalita (eds.), Publishing House of the Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole. 2024. Part 1.7. P. 70–76.

15. Artificial Intelligence Act, Regulation № 2024/1689, European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj> (дата звернення: 10.06.2025).

Puzyrnyi V.,

Doctor of Sciences Law, Professor, Director of the Educational and Research Institute of Law, Law-Enforcement and Psychology, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5692-2990;

Zakharchuk I.,

Senior Lecturer of the Department of Law, North Ukrainian Institute named after Heroes of Kruty, PJSC “IAPM”, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6957-9004

LEGAL ASPECTS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CYBERSECURITY: REGULATION AND ETHICAL DILEMMAS

The article is devoted to the analysis of legal aspects of artificial intelligence (AI) implementation in the field of cybersecurity. In the context of rapid technological development, AI has become an integral tool in identifying and countering cyber threats through anomaly detection systems, automated firewalls, machine learning-based log analysis, threat intelligence, and incident response automation. However, the deployment of such technologies reveals a number of unresolved legal and ethical dilemmas that require urgent regulatory attention.

The research identifies three core groups of legal issues: determination of liability, challenges of system autonomy, and the transparency of AI decision-making. The absence of a legal framework for assigning responsibility in cases where AI malfunctions or acts autonomously complicates the process of legal evaluation. The article emphasizes that Ukrainian legislation lacks a definition of "autonomous

agent" or "electronic subject," making it difficult to apply traditional norms of civil and administrative law.

The problem of autonomy is particularly relevant, as modern AI systems can modify their behavior independently through machine learning processes. This raises questions about human oversight and the balance between innovation and regulatory control. Additionally, many AI systems function as "black boxes," making it difficult – even for developers – to understand the logic behind certain decisions. This threatens the protection of human rights, including the right to information and due process.

To address these challenges, the article proposes several legal and policy measures, such as the introduction of a dedicated law on AI, adoption of explainable AI principles, implementation of algorithmic audit standards, and development of ethical guidelines for AI developers and users.

Key words: artificial intelligence, cybersecurity, information law, legal responsibility, autonomous systems, artificial intelligence ethics, algorithmic transparency, legal regulation.

References

1. Akulov, Y. V. (2024), "Principles of public administration in the field of digital innovations and AI developments", *Academic visions*, № 36, pp. 1–7.
2. Baranov, O. A. (2019), "Legal aspects of national strategies for the development of artificial intelligence", *Yurydychna Ukraina*, № 7, pp. 21–38.
3. Gorodissky, I. M. (2023), "The impact of the EU AI Act on the global regulation of artificial intelligence", *Law and innovative society*, № 2 (15), pp. 53–58.
4. Efremova, K. V. (2020), "Legal regulation of artificial intelligence in the digital economy", *Private Law and Entrepreneurship*, Issue 20, pp. 142–147.
5. Katkova, T. G. (2020), "Artificial Intelligence in Ukraine: Legal Aspects", *Law and Society*, № 6, pp. 46–57.
6. Karchevskiy, M. V. (2020), "Artificial intelligence and combating crime", *The use of artificial intelligence technologies in combating crime* : materials of the scientific and practical online seminar (Kharkiv, 5 November 2020), Pravo, Kharkiv, pp. 32–36.
7. Posykaliuk, O. O. (2022), "Artificial Intelligence: Search for Legal Constructions of Introduction into Civil Circulation", *Law of Ukraine*, № 6, pp. 139–148.
8. Telychko, O. A., Rekun, V. A., Chabanenko, Y. S. (2021), "Problems of definition and regulatory consolidation of the concept of "artificial intelligence" in the legislation of foreign countries and Ukraine", *Legal scientific electronic journal*, № 2, pp. 310–313, available at: http://www.lsej.org.ua/2_2021/77.pdf (accessed 13 June 2025).

9. Yarovy, K. V. (2024), "Artificial intelligence as a tool for combatting crime", *The Legal Bulletin*, № 2, pp. 68–76.

10. Ukraine (2020), *On Approval of the Concept of Artificial Intelligence Development in Ukraine* : Order, Conception, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (accessed 10 June 2025).

11. Ukraine (2024), *On Approval of the Concept of the State Targeted Scientific and Technical Program for the Use of Artificial Intelligence Technologies in Priority Sectors of the Economy for the Period up to 2026* : Order, Conception, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-2024-%D1%80#Text> (accessed 10 June 2025).

12. Baranov, O. A. (2023), "Definition of the term „artificial intelligence’", *Information and law*, No 1 (44), pp. 32–49.

13. Ukraine (2017), *On the Basic Principles of Cybersecurity in Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

14. Boldyreva, V., Zakharchuk, I. (2024), "Current state and prospects for improving the legal regulation of information technology and artificial intelligence as an element of improving the quality of life in Ukraine", in Pokusa, T., Nestorenko, T., Kalita, D. (Eds.), *Exploring Quality of Life Amid Global and Local Transformations* : monograph, Publishing House of the Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, pp. 70–76.

15. European Union (2024), *Artificial Intelligence Act* : Regulation, European Parliament and Council, Brussels, available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj> (accessed 10 June 2025).

УДК 342.951:327.7(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2025.03

Хачатрян А. А.,

аспірант кафедри права та правоохоронної діяльності,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна
ORCID: 0000-0002-7726-7657

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ І ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЧЕСНИХ КОНСУЛІВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

У статті здійснено комплексний аналіз адміністративно-правових механізмів і принципів взаємодії почесних консулів іноземних держав з органами публічної влади. Обґрунтовано необхідність нормативного уточнення їхньої діяльності з огляду на зростання ролі консульських інститутів у процесах розвитку міжнародного співробітництва, економічної дипломатії, захисту прав громадян і реалізації гуманітарних ініціатив.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, консульська діяльність, МЗС України, міжнародне співробітництво, нормативне регулювання, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, почесні консули іноземних держав, принципи взаємодії, публічна адміністрація.

Постановка проблеми. Розвиток міжнародного співробітництва супроводжується активізацією участі почесних консулів іноземних держав у процесах налагодження зовнішніх зв'язків, просуванні економічних, культурних, гуманітарних та інвестиційних ініціатив. Почесні консули, на відміну від штатних дипломатичних представників, мають специфічний правовий статус, що поєднує виконання представницьких функцій з інтеграцією в національне правове середовище приймаючої держави.

Складність суб'єктного складу, багаторівнева структура органів публічної адміністрації та специфіка функцій почесних консулів потребують системного дослідження адміністративно-правових засад їх взаємодії. МЗС України здійснює акредитацію, організаційний супровід, координацію та контроль за діяльністю почесних консулів. Водночас залишається низка неврегульованих аспектів, зокрема щодо обсягу повноважень почесних консулів, порядку їхньої взаємодії з органами вико-

навчої влади і органів місцевого самоврядування, розмежування функціональних обов'язків з постійними дипломатичними представництвами, а також гарантій правового захисту у разі перевищення повноважень або зловживання статусом.

У цьому контексті необхідним є формування оптимальної адміністративно-правової моделі взаємодії почесних консулів з органами публічної влади України. Передбачається уточнення правового статусу, встановлення чітких процедур акредитації, моніторингу, визначення алгоритмів комунікації з органами влади, формулювання пропозицій щодо вдосконалення нормативної бази з урахуванням міжнародних стандартів і практик у цій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адміністративно-правового регулювання діяльності почесних консулів іноземних держав, а також особливості їхньої взаємодії з органами публічної влади залишаються у фокусі уваги вітчизняної правничої науки. Серед українських науковців, які зробили вагомий внесок у вивчення структури та функціонування дипломатичних і консульських установ, варто відзначити В. І. Муравйова, К. В. Балабанова, В. М. Шевченка. У їхніх працях розкриті основи організації дипломатичної служби, особливості її правового статусу, механізми формування та реалізації консульських повноважень, зокрема за участю почесних консулів.

Окрему увагу правовому статусу іноземців та процедурним аспектам діяльності іноземних представників, зокрема почесних консулів, приділяють О. В. Дзера та В. К. Гіжевський. У межах аналізу адміністративно-правового регулювання значний інтерес становлять праці А. С. Довгера, Ю. М. Тодики, в яких розглядається нормативне забезпечення повноважень консулів, особливості взаємодії з виконавчими органами. У межах національного правового простору проблематика функціонування почесних консулів у взаємозв'язку з органами влади досліджувалася у працях М. В. Трофименка, О. С. Висоцької, Л. Г. Грицай.

Метою статті є визначення та комплексний аналіз адміністративно-правових механізмів і принципів взаємодії почесних консулів іноземних держав з органами публічної влади

в Україні, а також обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення нормативного регулювання цієї сфери відповідно до сучасних викликів і європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу. Визначальними особливостями всіх адміністративно-правових відносин є їхній суб'єктний склад і публічність сфери реалізації, де превалюють державні інтереси та застосовуються імперативні методи юридичного впливу. Водночас мають повною мірою відбиватися міжнародно-правові приписи та конституційні положення щодо демократичного людиноцентрованого підходу в публічному адмініструванні. «Служіння народу» та забезпечення прав людини і громадянина визначаються фундаментом та основним спрямуванням правозастосовної діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування. У цьому контексті звернемося до питання взаємодії суб'єктів публічної адміністрації з почесними консулами іноземних держав, яка окрім специфіки вітчизняного правового поля обов'язково враховує відповідні міжнародні правові стандарти міждержавної співпраці.

Розглянемо ланки взаємодії представлених в ієрархії суб'єктами публічної адміністрації від центральних органів виконавчої влади до місцевого рівня. Низка таких державних інституцій внесена одночасно до різних ланок, зумовленої їхньою компетенцією відповідно до чинного законодавства з урахуванням конкретних напрямів співпраці з почесними консульськими посадовими особами. Безпосередньо йдеться про МЗС України і структурні підрозділи цього зовнішньополітичного відомства, які вчиняють визначальний вплив на організацію та здійснення консульської діяльності, та інші дотичні процеси сфери міжнародних відносин.

Поряд із закордонними дипломатичними установами та представництвами МЗС України на території країни міністерство утворює систему органів дипломатичної служби. Здійснює свої повноваження безпосередньо та через інші названі органи, напрямку контролює їхню діяльність [1] з метою належного формування і реалізації засад державної зовнішньої політики, прописаних у нормах Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Передбачено, що наша єв-

ропейська країна здійснює відкриту політику, прагне рівноправного співробітництва із заінтересованими партнерами з урахуванням гарантування безпеки, суверенітету та захисту територіальної цілісності [2]. Найважливішим є забезпечення дипломатичними та іншими засобами: національних інтересів і безпеки; інтеграції в європейський простір з набуттям членства в ЄС; розширення міжнародного співробітництва і створення сприятливих зовнішньополітичних та економічних умов для розвитку; захисту прав, свобод і законних інтересів громадян за кордоном.

В аналізованих аспектах окрема важлива роль відводиться трьом суб'єктам взаємодії – представництвам МЗС України в таких містах, як Львів, Ужгород, Одеса, які співпрацюють з відповідними почесними консулами за спільним округами їхньої роботи. Ці органи утворюються Кабінетом Міністрів України і підпорядковуються МЗС України з метою сприяння розвитку дружніх відносин з іноземними державами, розширенню міжнародних зв'язків і туризму; надання допомоги іноземним консульським установам у виконанні ними функцій; координації діяльності державних органів у сфері зовнішніх відносин для забезпечення єдиного зовнішньополітичного курсу України [3].

Меншою мірою, ніж з представництвами та структурними підрозділами МЗС України, але почесні консульські посадові особи систематично налагоджують тісні зв'язки з іншими центральними та територіальними органами виконавчої влади відповідно до їхньої компетенції. Адміністративно-правовий статус цих суб'єктів владних повноважень закріплено в нормах Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», Типового положення про територіальні органи міністерства та іншого центрального органу виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 № 563 [4; 5], а також низки відповідних профільних підзаконних актів. Консули та підпорядковані консульські установи за певних об'єктивних обставин і умов здійснюють взаємодію у політико-громадській, публічно-сервісній та інформаційній сферах.

В означених проблемах важливе значення має система органів МВС України, оскільки реалізовані завдання мають спеціалізований характер на нормотворчому і правозастосов-

ному рівні. Насамперед, міністр внутрішніх справ України, голова Державної міграційної служби України та голова Національної поліції України погоджують Положення про почесних консулів іноземних держав в Україні та консульські установи, що очолюються такими консулами, затвердженого наказом МЗС України від 17.12.2021 № 591. Керовані ними підрозділи напряду беруть участь у забезпеченні організаційно-безпекового підґрунтя діяльності почесних консульських осіб, про що наголошувалося раніше в нашій дисертаційній роботі.

Місцеві органи публічної влади також долучені до консульської сфери, насамперед місцеві державні адміністрації, які представляють виконавчу владу в областях і районах, м. Києві, а також міські, районні, обласні ради при реалізації загальної компетенції та делегованих повноважень. У галузі міжнародних відносин ними реалізуються завдання щодо [6; 7]: забезпечення повного і вчасного виконання міжнародно-правових зобов'язань; сприяння розвитку міжнародного співробітництва в галузі економіки, захисту прав людини, охорони здоров'я, науки, освіти, культури, туризму та ін.; укладення договорів з іноземними партнерами про співробітництво, угоди про міжнародне територіальне співробітництво; сприяння зовнішньоекономічним зв'язкам юридичних осіб незалежно від форм власності; організації прикордонної і прибережної торгівлі; внесення до державних органів пропозиції із залучення іноземних інвестицій.

Отже, наведені широкі повноваження дозволяють співпрацювати таким суб'єктам владних повноважень з почесними консулами за розгалуженими питаннями державно-стратегічного та індивідуального змісту. Особливе значення має сприяння розвитку міжнародного територіального співробітництва і забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами як ключові аспекти реалізації державної регіональної політики. З іншого боку, досягається високий рівень налагодження окремих доволі стійких взаємовигідних міждержавних і міжособистісних зв'язків економічного, культурного, безпекового, соціально-гуманітарного та іншого характеру.

У кінцевому підсумку систему суб'єктів взаємодії представників публічної адміністрації з почесними консулами іноземних держав доцільно подати у такому вигляді:

1) суб'єкти державно-управлінської ланки (центральні органи виконавчої влади, їхні територіальні органи, посадові та службові особи, а також інші суб'єкти публічної адміністрації, які відповідно до компетенції надають можливість більш ефективно і якісно здійснювати консульську діяльність);

2) суб'єкти загальноорганізаційної ланки (уповноважені структурні підрозділи МЗС України та МВС України, Департамент державного протоколу МЗС України, місцеві державні адміністрації, де розташовані почесні консульські установи, за взаємодії з якими формується і розвивається стабільне організаційно-правове поле для легалізації й забезпечення належного функціонування іноземних почесних консулів і консульські установи в Україні);

3) суб'єкти міжнародно-правової ланки (уповноважені структурні підрозділи МЗС України, територіальні департаменти МЗС України, Представництва МЗС України на території України, які у формі регулювання, координації, контролю, інформування тощо сприяють реалізації належним чином консульських функцій);

4) суб'єкти адміністративно-територіальної ланки (місцеві державні адміністрації й органи місцевого самоврядування, розташовані у відповідних консульських округах, які сприяють налагодженню міждержавного співробітництва на регіональному та місцевому рівнях, а також відповідно до загальних компетентностей допомагають здійсненню консульської діяльності).

У загальній сукупності й за багатоманітними функціональними поєднаннями наведені суб'єкти взаємодії реалізують відповідні різнонаправлені зв'язки з почесними консульськими посадовими особами та консульськими установами. Перший напрям у дозвільно-акредитаційній та контрольній сфері детально розглянутий раніше із залученням загальноорганізаційної ланки. Адміністративно-правові засади в питаннях набуття, зміни, реалізації та припинення правового статусу консулів закріплено першочергово в Положенні про почесних кон-

сулів іноземних держав в Україні та консульські установи, що очолюються такими консулами, затвердженого наказом МЗС України від 17.12.2021 № 591. Організаційно-функціональний напрям охоплює основні аспекти здійснення організаційного, фінансового, матеріально-технічного, іншого забезпечення консульської діяльності.

Міжнародно-дипломатичний напрям на загальнодержавному рівні реалізують суб'єкти міжнародно-правової ланки взаємодії, на регіональному – адміністративно-територіальна. Ця сфера охоплює найбільший законодавчий блок, оскільки стосується базових питань сприяння забезпеченню реалізації, зокрема державної політики з євроінтеграції, міжнародних відносин і державної регіональної політики, де активними учасниками є й почесні консули. Варто виокремити закони України «Про міжнародні договори України», «Про дипломатичну службу»; Консульський статут України, затвердженого Указом Президента України від 02.04.1994 № 127/94; Положення про Міністерство закордонних справ України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.2016 № 281; консульські конвенції (угоди).

Робота почесних консулів має найрізноманітніше забарвлення, коли не перебування на дипломатичній та державній службі дозволяє самостійно й ініціативно винаходити певні види, методи і способи реалізації повноважень. До їхнього кола спілкування входять громадяни, представники владних і бізнесових структур, громадські активісти тощо. З урахуванням цього чітко виявляється політико-громадський напрям, коли привалює кооперативна форма у співпраці з органами публічної влади. Звичайно, консулам не дозволено активна політична діяльність, оскільки йдеться про участь в управлінні державними і суспільними справами через постійну участь в інститутах громадянського суспільства.

Аналізовані зв'язки побудовані на певних основоположних началах і здійснюються з урахуванням виразних і зрозумілих правил. Отже, принципи взаємодії почесних консулів з органами публічної влади мають загальний і спеціальний розріз. Загальні принципи розкривають підґрунтя співпраці консульських

службовців як суб'єктів адміністративно-правових відносин, які реалізують правовий статус як зацікавлених громадян (іноземців), зокрема учасників інститутів громадянського суспільства. З-поміж вказаних необхідно виокремити: верховенство права, законність, соціальна довіра та взаємоповага, ефективність, раціональність, інформаційна відкритість, прозорість, підзвітність та підконтрольність.

Спеціальні принципи окреслюють базові правила паритетних взаємин почесних консулів як суб'єктів міжнародного права і акредитованих органами публічної влади України представників іноземних держав, які реалізують спеціальний адміністративно-правовий статус при організації та здійсненні консульських функцій. Ключового значення набувають такі засади:

1) міжнародне співробітництво і виконання міжнародно-правових зобов'язань – обов'язок суб'єктів взаємодії розвивати та підтримувати стійкі міждержавні дружні, добросусідські відносини у найрізноманітніших сферах реалізації спільних національних інтересів відповідно до принципів і цілей ООН, а також на засадах рівності та справедливості дотримуватися і неухильно виконувати міжнародно-правові зобов'язання;

2) суверенна рівність держав – незалежність суб'єктів взаємодії як представників відповідних держав у міжнародних відносинах і рівність застосування норм міжнародного права;

3) пріоритет міжнародних договорів – виконання суб'єктами взаємодії міжнародних договорів і віддавання їм переваги, якщо вони встановлюють інші правила порівняно з чинними актами вітчизняного законодавства;

4) відстоювання національних інтересів України та іноземних держав – забезпечення збереження та примноження життєво важливих матеріальних, інтелектуальних і духовних цінностей українського народу є першоосновою для налагодження міжнародних відносин суб'єктами взаємодії, а також подібних національних інтересів іноземних держав, якщо вони не суперечать відповідній державній політиці України;

5) загальна повага, дотримання та захист прав і свобод людини та громадянина – розвиток міждержавної взаємодії виключно в демократичному режимі визнання органами публічної

адміністрації обов'язків з юридичного гарантування дотримання, виконання та захисту фундаментальних прав і свобод людини та конституйованих правових можливостей громадянина.

Висновки. З урахуванням проведеного аналізу можна стверджувати, що взаємодія почесних консулів іноземних держав із суб'єктами публічної адміністрації України здійснюється на основі багаторівневої моделі, що охоплює центральні та місцеві органи виконавчої влади, структурні підрозділи МЗС. Система адміністративно-правового регулювання взаємодії визначається чітким розмежуванням повноважень між різними ланками публічної адміністрації: державно-управлінською, загальноорганізаційною, міжнародно-правовою та адміністративно-територіальною. Кожен із рівнів забезпечує функціональний внесок у процес організації, координації й контролю консульської діяльності.

Адміністративно-правові відносини між почесними консулами й органами публічної влади охоплюють питання акредитації, організації роботи, взаємодії у сферах безпеки, міграції, надання адміністративних послуг, реалізації громадських ініціатив, захисту прав та інтересів громадян. Місцеві державні адміністрації сприяють розвитку міжнародного співробітництва, укладенню договорів з іноземними партнерами, залученню інвестицій, а також забезпечують виконання міжнародно-правових зобов'язань України.

Усі форми взаємодії будуються на низці загальних і спеціальних принципів: верховенства права, законності, ефективності, прозорості, підзвітності, соціальної довіри, міжнародного співробітництва, дотримання прав і свобод людини. Отже, ефективність адміністративно-правового механізму взаємодії почесних консулів іноземних держав і органів публічної влади в Україні значною мірою визначає якість реалізації зовнішньої політики, рівень міжнародного партнерства та імідж України як відкритої, демократичної та відповідальної держави.

Список використаних джерел

1. Про дипломатичну службу : Закон України від 07.06.2018 р. № 2449-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
3. Про затвердження Положення про Представництво Міністерства закордонних справ України на території України : постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2002 р. № 1050. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1050-2002-п#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
4. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
5. Про затвердження Типового положення про територіальні органи міністерства та іншого центрального органу виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 р. № 563. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-2011-п#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
6. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

Khachatryan A.,

PhD student of the Department of Law
and Law Enforcement Activity,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University,
Kropyvnytskyi, Ukraine

ORCID: 0000-0002-7726-7657

ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISMS AND PRINCIPLES OF INTERACTION BETWEEN HONORARY CONSULS OF FOREIGN STATES AND PUBLIC AUTHORITIES IN UKRAINE

The article presents a comprehensive analysis of the administrative and legal mechanisms and principles governing the interaction between honorary consuls of foreign states and public authorities in Ukraine. The author explores the specific legal status of honorary consuls, who, unlike regular diplomatic representatives, perform representational functions on behalf of foreign states while being integrated into the national legal environment of the host country. The growing significance of honorary consuls in international cooperation, economic diplomacy, pro-

tection of citizens' rights, and the implementation of humanitarian initiatives underlines the necessity for clearer legal regulation of their activities.

The study systematizes the entities of public administration involved in this interaction, classifying them into four levels: state-administrative, general-organizational, international-legal, and administrative-territorial. Each level contributes to various aspects of interaction, including accreditation, oversight, organizational support, implementation of international treaties, and facilitation of foreign economic relations at the local level. Particular emphasis is placed on the role of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, which acts as the main coordinating body for the activities of honorary consuls by regulating, approving internal provisions, and cooperating with other public authorities.

The article distinguishes between general principles of interaction (rule of law, legality, efficiency, transparency, publicity, accountability, and observance of human rights) and specific principles arising from the international legal status of honorary consuls, such as international cooperation, sovereign equality of states, primacy of international treaties, protection of national interests, and legal safeguards.

Key words: administrative and legal status, consular activity, foreign ministry of Ukraine, honorary consuls, interaction principles, international cooperation, local self-government bodies, normative regulation, public administration, state executive authorities.

References

1. Ukraine (2018), On the diplomatic service : Law of Ukraine dated June 7, 2018. № 2449-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text> (accessed 20 May 2025).
2. Ukraine (2010), On the Principles of Domestic and Foreign Policy : Law of Ukraine dated July 1, 2010 № 2411-VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (accessed 20 May 2025).
3. Ukraine (2002), On approval of the Regulations on the Representation of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the territory of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 25, 2002 № 1050, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1050-2002-п#Text> (accessed 20 May 2025).
4. Ukraine (2011), On Central Bodies of Executive Power: Law of Ukraine dated March 17, 2011 № 3166-VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (accessed 20 May 2025).
5. Ukraine (2011), On approval of the Model Regulation on territorial bodies of the ministry and other central executive body : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 25, 2011, № 563, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-2011-п#Text> (accessed 20 May 2025).
6. Ukraine (1999), On Local State Administrations : Law of Ukraine dated April 9, 1999 № 586-XIV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (accessed 20 May 2025).
7. Ukraine (1997), On Local Self-Government in Ukraine : Law of Ukraine dated May 21, 1997 № 280/97-BP, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вп#Text> (accessed 20 May 2025).

УДК 342.9.03:343.82
DOI 10.32755/sjlaw.2025.03

Шестак Л. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного
та конституційного права Навчально-наукового інституту
права, правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4958-0838

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННУ ПЕРЕДАЧУ ЗАБОРОНЕНИХ ПРЕДМЕТІВ ОСОБАМ, ЯКИХ ТРИМАЮТЬ У СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ, УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ (Ст. 188 КУпАП)

У статті порушуються питання змін і доповнень до ст. 188 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за незаконну передачу заборонених предметів особам, які перебувають у місцях несвободи.

Запропоновано вилучити із санкцій попередження, визначити перелік заборонених предметів та застосовувати більш суворі санкції до працівників установ виконання покарань. Авторка подає власну редакцію змісту статті 188 Кодексу.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, незаконна передача, заборонені предмети, суб'єкт, установа виконання покарань, місця несвободи, слідчий ізолятор.

Постановка проблеми. Застосування заходів адміністративної відповідальності до осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, не повинно бути самоціллю. Накладене стягнення завжди має відповідати соціальній цінності тих благ, які охороняються законом і тій майновій, моральній чи іншій шкоді, яка була або об'єктивно могла бути завдана охоронюваним правам та інтересам. Адміністративна відповідальність наразі застосовується на підставі багатьох нормативних актів, базовим з яких є Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Завданням Кодексу відповідно до ст. 1 є «охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян

у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством» [1]. Проте забезпечення практичного виконання поставлених перед КУпАП завдань є складним, оскільки зазначений документ у багатьох випадках наразі не відповідає вимогам часу, містить застарілі правові конструкції, неактуальні норми та надієві санкції, що не змушують суб'єктів права дотримуватися вимог чинного законодавства. Все це негативно позначається на розв'язанні питань про застосування заходів адміністративної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, питання адміністративної відповідальності за незаконну передачу заборонених предметів особам, які перебувають у слідчих ізоляторах чи установах виконання покарань (ст. 188 КУпАП), практично не досліджуються в сучасній правовій науці, хоча їх актуальність є очевидною. Частково проблеми такої відповідальності порушуються в роботах М. О. Ктіторова та В. О. Басс – під час аналізу правопорушень, що посягають на встановлений порядок управління; О. Г. Ткаченка та Н. С. Разумейко – у ході дослідження протиправних виявів, що посягають на режим утримання в місцях несвободи [2]. Дослідження, присвячені власне питанням проблем правового регулювання адміністративної відповідальності за ст. 188 КУпАП, на сьогодні відсутні.

Метою статті є визначення проблем адміністративної відповідальності за незаконну передачу заборонених предметів особам, яких тримають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань та визначення шляхів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Недосконалість вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства потребує не просто розв'язання певної проблеми в конкретно взятому відрізку часу, а науково обґрунтованого підходу до її розв'язання, аргументування, яке б дозволяло не змінювати норму протягом тривалого періоду, забезпечувало її актуальність, відповідність вимогам часу, принципам адміністративної відповідальності та концепції розвитку правової держави. Проблеми застосуван-

ня заходів адміністративної відповідальності до осіб, які вчинили адміністративно карані діяння, вже традиційно є предметом наукових досліджень вітчизняних фахівців у сфері адміністративного права. Зокрема, у своїх працях відповідні питання порушували: О. В. Горбач, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух та багато інших.

Застосування заходів адміністративної відповідальності є формою реакції держави на факт вчинення протиправного діяння, що переслідується в адміністративному порядку. Проте невідворотність покарання завжди має бути доповнена й справедливістю, умовами якої є відповідність тяжкості вчиненого призначеному стягненню та застосування такої санкції, яка б забезпечувала реальний каральний ефект для конкретно взятого суб'єкта. Наразі в межах КУпАП міститься велика кількість норм, які не передбачають застосування санкцій, суворість яких відповідає тяжкості правопорушення. Однією з таких норм є стаття 188 КУпАП, яка передбачає застосування заходів адміністративної відповідальності за незаконну передачу заборонених предметів особам, яких тримають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань [1].

Важливість застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення вказаного діяння не викликає заперечень. Адже особи, які перебувають у місцях несвободи, мають понести визначене законом покарання і вільний доступ до предметів та речовин, які дозволяють вчиняти протиправні діяння, негативно позначаються на можливості особи усвідомлювати навколишню дійсність, що зводить нанівець зусилля правосуддя щодо виховання та виправлення порушників. Відповідно, стаття 188 КУпАП передбачає відповідальність за приховану від огляду передачу або спробу передачі будь-яким способом особам, яких тримають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань, алкогольних напоїв, лікарських та інших засобів, що викликають одурманювання, а так само інших заборонених для передачі предметів, і дозволяє застосувати покарання у вигляді попередження або накладення штрафу від п'ятнадцяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією заборонених предметів.

Відразу варто зазначити, що зміст названої норми не переглядався з 2011 року, тому її актуальність є, на наш погляд, сумнівною. Але й первинний опис об'єктивної сторони її положень теж викликає низку заперечень. Передусім потрібно вказати на відсутність розмежування за суб'єктами вчинення відповідних протиправних діянь. Адже очевидно, що відповідні правопорушення можуть здійснювати різні люди: родичі та друзі особи, що знаходиться в місцях несвободи, які таким чином намагаються «покрасити» умови перебування у слідчих ізоляторах (СІЗО) та установах виконання покарань (УВП); але це можуть бути, власне, й співробітники таких установ, які здійснюють відповідні діяння з корисливою метою, використовуючи своє посадове становище. Тому доречним є, на наш погляд, розмежування відповідальності таких суб'єктів та застосування більш суворих санкцій саме для працівників УВП і СІЗО, оскільки вони повинні забезпечувати законність та правопорядок у відповідних закладах.

По-друге, викликають заперечення й ефективність визначених у ст. 188 КУпАП санкцій. Наразі це попередження та штрафи, розмір яких варіюється від 15 до 25 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 225 до 425 гривень), а також конфіскація заборонених предметів. Вважаємо, що застосування таких стягнень не сприяє забезпеченню законності й правопорядку в УВП та СІЗО. Зокрема, на наш погляд, варто вилучити попередження з переліку адміністративних санкцій за цією нормою як неефективне й таке, що не справляє належного карально-виховного ефекту. Крім того, доречно щонайменше в десять разів збільшити розміри штрафів та доповнити перелік покарань такою санкцією, як позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю – якщо правопорушення було вчинено чи допущено працівниками відповідних закладів.

Не можна оминати увагою ще деякі недоліки застосування санкцій за ст. 188 КУпАП. Зокрема, названою нормою передбачено також обов'язкову конфіскацію незаконно переданих предметів, яка полягає у примусовій безоплатній передачі цього предмета у власність держави за рішенням суду [3, с. 36]. Проте

на сьогодні в законодавстві відсутній алгоритм дій щодо подальшої долі таких речей. Зазвичай вони знищуються або передаються для потреб держави. Але знищення окремих предметів може потребувати додаткових витрат. Тому доречно, якщо такі витрати будуть, покладатися на особу, яка вчинила протиправне діяння, передбачене положеннями ст. 188 КУпАП. Наразі спірним залишається й питання про те, чи завжди може бути застосовано конфіскацію. Адже, з одного боку, незаконна передача заборонених предметів чи речовин покликана попередити їх володіння та використання особою, яка знаходиться в місцях несвободи. Однак, з іншого боку, відповідно до положень ч. 1 ст. 29 КУпАП конфісковано може бути лише предмет, який знаходиться у власності правопорушника, якщо інше не передбачено законами України [1]. Але, наприклад, незаконно передані нарковмісні чи психотропні речовини апріорі не можуть перебувати в законній власності правопорушника. Незрозумілою є й позиція законодавця про передачу конфіскованих предметів у власність держави. Бо такі речі можуть бути непотрібними державі, а на представників державних структур покладаються додаткові обов'язки документування фактів прийняття таких речовин чи предметів на баланс держави, їх списання, знищення тощо. Тому доречно підтримати тих авторів, які пропонують замінити конфіскацію на безкомпенсаційне вилучення з передачею відповідних речей державі або колишньому власнику [4, с. 201].

Ще однією проблемою застосування заходів адміністративної відповідальності за незаконну передачу заборонених предметів особам, які перебувають в установах виконання покарань та СІЗО, є відсутність посилення покарання за повторне вчинення відповідного діяння чи його вчинення в умовах воєнного стану. На наш погляд, це суттєво зменшує превентивний ефект та не сприяє зменшенню вчинення відповідних протиправних діянь ні родичами осіб, які перебувають у СІЗО чи УВП, ні працівниками відповідних закладів. Звичайно, наразі суди можуть використовувати положення п. 2 ст. 35 КУпАП, яке називає повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному

стягненню як обставину, яка обтяжує відповідальність [1]. Проте в межах чинних санкцій говорити про посилення відповідальності недоцільно. Адже повторне вчинення однотипного протиправного діяння вказує на те, що правопорушник не сприйняв факт притягнення його до відповідальності як засіб виховного впливу та продовжує свою протиправну поведінку [5, с. 319]. Тому варто доповнити ст. 188 КУпАП частиною другою, якою передбачити більш суворі (порівняно з ч. 1) санкції за повторне протягом року вчинення діяння, передбачене ч. 1 названої статті чи вчинення такого діяння в умовах воєнного стану. Переконані, що крім власне стягнень за вчинення таких протиправних діянь, до винних мають бути застосовані й обмежувальні заходи, наприклад, заборона відвідування СІЗО чи ВВП, заборона передач тощо.

При кваліфікації діяння за ст. 188 КУпАП виникає проблема, яка пов'язана з визначенням переліку заборонених предметів. Частково він вказаний у диспозиції названої норми. Зокрема, це алкогольні напої, лікарські та інші засоби, що викликають одурманювання. Що ж стосується решти предметів, речей, напоїв та речовин, заборонених до передачі, то їх перелік наведено в додатку 1 до Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України [6] та Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [7]. На наш погляд, вказівка у примітці до ст. 188 КУпАП на акт, який містить повний перелік заборонених до передачі в місця несвободи предметів та речовин дозволив би більш відповідально підходити до питання кваліфікації діянь за ст. 188 Кодексу та вчасно відслідковувати зміни й доповнення до названого підзаконного акта.

Серед проблем адміністративної відповідальності за незаконну передачу особам, які перебувають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань, варто виокремити й той факт, що наразі відповідна норма сформульована таким чином, що відповідальність може наставати за передачу заборонних предметів, засобів, напоїв чи речовин лише особам, які перебувають у слідчих ізоляторах чи установах виконання покарань. Якщо ж має факт передачі відповідних предметів у інші установи чи

заклади, то адміністративна відповідальність взагалі не настає. У зв'язку з цим доречно назву статті 188 КУпАП викласти в такій редакції: «Стаття 188. Незаконна передача заборонених предметів, засобів, речовин особам, які утримуються в місцях несвободи». Таке визначення дозволить забезпечувати застосування заходів адміністративної відповідальності за передачу чи спробу передачі заборонених предметів чи речей у будь-які установи, де на законних підставах утримуються особи, яким оголошено про підозру чи висунуто обвинувачення.

Доречно також назвати й такий недолік адміністративної відповідальності за ст. 188 КУпАП як відсутність диференціації покарань залежно від кількості, виду, особливостей, фізико-хімічних та інших характеристик заборонених предметів, які були передані чи мала місце спроба їх передачі в місця несвободи. Адже така диференціація дозволяє не лише забезпечити реальне втілення в життя принципів індивідуалізації покарань і співрозмірності покарання завданій шкоді, а й розмежувати правові підстави адміністративної та кримінальної відповідальності за подібні протиправні діяння. На наш погляд, більш суворою має бути відповідальність за передачу чи спробу передачі алкогольних, наркотичних, нарковмісних та інших засобів, які викликають одурманювання.

На наш погляд, варто передбачити окремою частиною ст. 188 КУпАП адміністративну відповідальність за невчинення дій, спрямованих на виявлення спроби передачі будь-яким способом особам, які перебувають у місцях несвободи, алкогольних напоїв, лікарських чи інших засобів, які викликають одурманювання, а так само інших заборонених речовин чи предметів. Така норма має бути спрямована на попередження бездіяльності посадових осіб відповідних установ.

Варто також відзначити і складність доведення факту передачі заборонених предметів, що, відповідно, ускладнює можливість притягнення до адміністративної відповідальності. Якщо суб'єктом правопорушення є пересічна особа, то виявити відповідний проступок простіше. Якщо ж його вчиняє посадова особа відповідної державної установи, то довести факт такої поведінки можна лише на основі здійснення контрольно-

наглядних та інших заходів, зокрема, отримання відомостей інших осіб, у тому числі й тих, які утримуються у відповідних установах чи їх відвідувачів, представників трудового колективу; шляхом аналізу даних з камер відеоспостереження, проведення особистих оглядів та оглядів речей, перевірки з допомогою спеціальних засобів, у тому числі, металошукачів; використання службових собак (якщо вони є в установі) тощо. Як справедливо зазначають дослідники, для запобігання проникненню заборонених предметів до місць несвободи ключове значення мають великомасштабні загальнодержавні заходи, а саме: належне фінансування пенітенціарної системи, соціально-правовий захист персоналу ДКВС України, оптимізація законодавства у сфері виконання та відбування покарань та ін. [8, с. 47–48].

Підсумовуючи вищезазначене, пропонуємо ст. 188 КУпАП викласти в такій редакції: «Стаття 188. Незаконна передача заборонених предметів, засобів, речовин особам, які утримуються в місцях несвободи.

1. Прихована від огляду передача або спроба передачі будь-яким способом особам, яких тримають у місцях несвободи, алкогольних напоїв, лікарських та інших засобів, що викликають одурманювання, а так само інших заборонених для передачі предметів, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією заборонених предметів та на посадових осіб від ста п'ятдесяти до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією заборонених предметів та забороною обіймати певні посади строком на один рік.

2. Дії, передбачені ч. 1 цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж правопорушення, а так само вчинення діяння, передбаченого ч. 1 цієї статті в умовах воєнного стану, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією заборонених предметів та на посадових осіб від двохсот п'ятдесяти до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією заборонених предметів та забороною обіймати певні посади строком на два роки.

3. Невжиття заходів щодо перевірки (огляду) передач, що призвело до передачі особам, яких тримають у місцях несвободи, алкогольних напоїв, лікарських та інших засобів, що викликають одурманювання, а так само інших заборонених для передачі предметів, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від трьохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією заборонених предметів та заборонаю обіймати певні посади строком на три роки.

Примітка. Перелік предметів, речей, напоїв та речовин, заборонених для передачі особам, які тримаються в місцях несвободи, визначено Правилами внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України та Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань».

Висновки. Вчинення адміністративних проступків у місцях виконання покарань є недопустимим. А тому доречно забезпечити наукове обґрунтування тих положень чинного адміністративного законодавства, які спрямовані на попередження та припинення протиправних виявів у пенітенціарній системі. Одним з таких правопорушень є діяння, передбачене ст. 188 КУпАП, яке припускає застосування заходів адміністративної відповідальності за незаконну передачу заборонених предметів у місця несвободи. Забезпечення ефективності практичного застосування названої норми передбачає збільшення розміру штрафів та доповнення переліку стягнень заборонаю обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності; доречно також розмежувати відповідальність пересічних осіб та працівників пенітенціарної системи; варто передбачити посилену відповідальність за повторне вчинення відповідного правопорушення та поставити вид і міру покарання залежно від кількості, якості та виду заборонених предметів, які незаконно передавалися в місця несвободи. Крім того, доречно визначити систему заходів, спрямованих на виявлення й доведення фактів незаконної передачі заборонених предметів у відповідні установи.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 29.05.2025).

2. Ткаченко О. Г., Разумейко Н. С. Співучасть та замах в адміністративному праві у правопорушенні, що посягають на режим утримання в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 41. Том 1. URL: https://vestnikpravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc41/part_1/29.pdf (дата звернення: 29.05.2025).

3. Шестак Л. В., Веремієнко С. В. Конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення: правова природа та проблеми застосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Том 2. № 1. С. 35–38. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/view/3> (дата звернення: 29.05.2025).

4. Лук'янець Д. М. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади та проблеми правореалізації : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2007. 410 с.

5. Шестак Л. В., Веремієнко С. В. Обставини, що обтяжують адміністративну відповідальність. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 318–321. URL: https://pap-journal.in.ua/wpcontent/uploads/t2020/08/PAP_5_2019.pdf (дата звернення: 29.05.2025).

6. Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : затверджені наказом Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#n841> (дата звернення: 29.05.2025).

7. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затверджені наказом Міністерства юстиції України 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (дата звернення: 29.05.2025).

8. Примаченко В. Ф., Шаблистий В. В., Якименко Л. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання проникненню заборонених предметів до установ виконання покарань : методичні рекомендації / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Шаблистого. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. 72 с.

Shestak L.,

PhD in Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Administrative and
Constitutional Law of the Educational and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement, and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4958-0838

SPECIFIC ISSUES OF ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR ILLEGAL TRANSFER OF PROHIBITED ITEMS TO INDIVIDUALS HELD IN PRE-TRIAL DETENTION CENTERS AND CORRECTIONAL INSTITUTIONS (ARTICLE 188 OF THE CODE OF UKRAINE ON ADMINISTRATIVE OFFENSES)

The article addresses the need for amendments and supplements to Article 188 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, which stipulates administrative liability for the illegal transfer of prohibited items to individuals in pre-trial detention centers and correctional institutions.

The author proposes a more detailed definition of the list of prohibited items, differentiation of administrative liability under this norm, and the application of stricter sanctions against employees of correctional institutions, as well as the removal of warnings from the sanctions. Additionally, it is suggested to supplement this norm with provisions that would strengthen responsibility for repeated offenses within a year or for committing unlawful acts during martial law.

Ensuring the effectiveness of the practical application of this norm requires increasing the amount of fines and adding to the list of penalties a prohibition on holding certain positions or engaging in specific types of activities. The type and severity of punishment should depend on the quantity, quality, and type of prohibited items that were illegally transferred into places of incarceration.

The author also suggests including a note to Article 188 of the Code that refers to the regulatory act defining the list of items prohibited for transfer into places of incarceration. Furthermore, it is appropriate to establish a system of measures aimed at detecting and proving facts of illegal transfer of prohibited items to the relevant institutions.

The author presents their own version of the content of Article 188 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

Key words: administrative liability, administrative offense, illegal transfer, prohibited items, subject, correctional institution, places of incarceration, detention centre.

References

1. Code of Ukraine on Administrative Offenses dated December 7, 1984, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (accessed 29 May 2025).

2. Tkachenko, O. H., Razumeyko, N. S. (2019), "Complicity and Attempt in Administrative Law in Offenses that Violate the Regime of Detention in Pre-Trial Detention Centers and Penitentiary Institutions", *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*, No. 41, Vol. 1, available at: https://vestnikpravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc41/part_1/29.pdf (accessed 29 May 2025).

3. Shestak, L. V., Veremiienko, S. V. (2018), "Confiscation of Items Used or Directly Related to Administrative Offenses: Legal Nature and Application Issues", *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Law Sciences"*, Vol. 2, No. 1, pp. 35–38, available at: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/view/3> (accessed 29 May 2025).

4. Lukyanets, D. M. (2007), Development of the Institute of Administrative Responsibility: Conceptual Foundations and Implementation Problems : dissertation ... Doctor of Law: 12.00.07, Kyiv.

5. Shestak, L. V., Veremiienko, S. V. (2019), "Circumstances Aggravating Administrative Responsibility", *Comparative Analytical Law*, No. 5, pp. 318–321, available at: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_5_2019.pdf (accessed 29 May 2025).

6. Internal Regulations of Pre-Trial Detention Centers of the State Criminal-Executive Service of Ukraine, approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated June 14, 2019, No. 1769/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#n841> (accessed 29 May 2025).

7. Internal Rules of Procedure for Penitentiary Institutions, approved by the Order of the Ministry of Justice of Ukraine on August 28, 2018, No. 2823/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (accessed 29 May 2025).

8. Prymachenko, V. F., Shablysty V. V., Yakymenko L. H. (2019), Criminal-legal characteristics and prevention of the penetration of prohibited items into correctional facilities : methodological recommendations / edited by Doctor of Law, Associate Professor V. V. Shablysty, Publisher Bila K. O., Dnipro.

UDC 342.7:001.102+004]:341.231.14(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2025.03

Denysenko K.,

Ph.D. in Public Administration, Associate Professor,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9637-1361;

Tomkov N.,

Senior lecturer of the Department of Theory
and History of The State and Law,
International Law of the Humanities Faculty
(full-time and part-time),
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0001-5243-3786;

Borko I.,

student of the Faculty of International and European Law,
Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3397-0121

THE HUMAN RIGHT TO INFORMATION: FEATURES OF ITS PROTECTION UNDER MARTIAL LAW AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT

In the article, the authors propose the implementation of organizational and legal measures to ensure the human right to information, namely: to supplement the provisions of Article 34 of the Constitution of Ukraine, Articles 3 and 5 of the Law of Ukraine "On Information," Chapter 14, Article 173¹ of the Code of Ukraine on Administrative Offenses; to establish a Ministry of Information Policy; and to improve the information campaign aimed at countering Russian communication warfare.

Key words: human right to information, martial law, Russian propaganda, communication warfare, Center for Strategic Communications, national security, information campaign, disinformation.

Target setting. On 24 February 2022, the Russian Federation launched a full-scale invasion of Ukraine. Extending beyond military action, they initiated a dynamic information campaign involving the dissemination of fake news and propaganda, as well as the deployment of pro-Russian influence agents. The aim was to discredit our state and its authorities in the eyes of the international community and Ukrainian society.

Under such circumstances, information ceases to be safe, and individuals become objects of manipulation, incitement of distrust, and dissemination of disinformation. The strengthening of the ad-

versary's position in the information space negatively impacts not only the human right to information but also national security. The deformation of citizens' consciousness, the creation of narratives favorable to the enemy among them, and the provocation of conflict within one society – all of this constitutes a real threat to the sovereignty and territorial integrity of the state, its constitutional order, and, as a consequence, to the level of protection of human rights.

Actual scientific researches and issues analysis. Issues related to the protection of the human right to information, including during the period of martial law, have been studied by several Ukrainian scholars, including V. S. Polytskyi, O. V. Biloskurska, M. D. Fedorchuk, L. Vakariuk, A. L. Pravdiuk, among others.

The Purpose of the Article. The purpose of this article is to examine the peculiarities of ensuring the human right to information under martial law and to develop organizational and legal foundations for its protection.

The statement of basic materials. Ukraine is a young state that has become a defender of democracy and freedom in Europe, confronting a terrorist state – the Russian Federation. Amid full-scale invasion, when fierce battles rage on one front and missiles and drones rain down on civilians on another, Ukraine continues to build its statehood in accordance with European values, particularly the rule of law and the protection of human rights and freedoms.

At the same time, Russia's status as an aggressor state that systematically violates human rights poses a serious threat to the implementation of a wide range of rights and freedoms, especially the right to information. This right is arguably the primary object of enemy attacks, as communication is used to undermine Ukraine's authority on the international stage and to shape pro-Russian ideas in the worldview of Ukrainian citizens.

The right to information is enshrined in Article 34 of the Constitution of Ukraine, which states that: «Everyone is guaranteed the right to freedom of thought and speech, and to the free expression of their views and beliefs. Everyone has the right to freely collect, store, use and disseminate information by oral, written or other means of their choice. The exercise of these rights may be restricted by law in the interests of national security, territorial integrity or

public order, to prevent disturbances or crimes, to protect the health of the population, the reputation or rights of others, to prevent the disclosure of confidential information, or to maintain the authority and impartiality of the judiciary» [1].

Based on the above, it can be argued that under the Basic Law of Ukraine, the human right to information encompasses the following system of rights: 1) the right to freedom of thought and speech; 2) the right to freely express views and beliefs; 3) the right to freely collect information; 4) the right to freely store information; 5) the right to freely use information; 6) the right to freely disseminate information.

At the same time, these rights may be restricted in cases provided for by law. In our opinion, the most relevant restriction today concerns national security. According to Article 1, Part 1, Clause 9 of the Law of Ukraine «On National Security», national security of Ukraine is defined as «the protection of the state's sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order and other national interests of Ukraine from real and potential threats» [2]. We believe that, in the context of national security, the affirmation and protection of human rights and freedoms necessarily include the defense of the democratic and constitutional order, since the implementation of the rule of law is enshrined as a duty of the state under Article 3 of the Constitution of Ukraine.

In comparison with the Basic Law, the Law of Ukraine «On Information» was also examined. Article 5 of this law states that «Everyone shall have the right to information, which implies the possibility of freely receiving, using, disseminating, storing, and protecting information necessary for the exercise of their rights, freedoms and legitimate interests. The realization of the right to information shall not infringe upon the civil, political, economic, social, spiritual, environmental and other rights, freedoms and legitimate interests of other citizens, as well as the rights and interests of legal persons» [3].

Thus, according to the Law of Ukraine «On Information» the human right to information includes the following components: 1) the right to freely receive information; 2) the right to freely use information; 3) the right to freely store information; 4) the right to protect information.

The last component, in the context of domestic legislation, should be considered in relation to the protection of restricted-access information.

It is also important to emphasize that the Ukrainian state undertakes to guarantee the human right to information. A notable and recent example concerns the media's dissemination of the statement that «Ukraine is partially withdrawing from certain provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms». This news caused a significant public reaction and, in effect, threatened public trust and the image of state institutions through manipulation of citizens' consciousness. On the same day, a number of civil society actors and public officials provided commentary clarifying that the media materials had misrepresented the facts.

Almost immediately, government representatives issued official comments, thereby safeguarding both national security and the human right to information. This is not an isolated case. Considerable amounts of information are disseminated in ways that favour the enemy, and this happens methodically and over long periods of time.

For many years, Russia has systematically driven wedges between Ukrainian society and the armed forces, and between different groups within those communities [4, p. 325]. For example, as early as the 2000s in Crimea, pro-Russian politicians circulated leaflets from Nataliya Vitrenko that depicted a goblin hand labeled «NATO» with a swastika, placed over the Crimean peninsula. NATO was portrayed as a Nazi occupying force, while only the then-leader of the Progressive Socialist Party (now known as a collaborator) was presented as capable of «saving» Ukraine.

In 2024, Russian propaganda actively promoted narratives aimed at causing division and weakening Western support for Ukraine. Among these is the narrative that «the West is tired of Ukraine and has lost interest in assisting it». This messaging targets both the political landscape and public opinion, provoking doubt about the necessity of continued aid and support.

In the temporarily occupied territories, Russian forces use a variety of tools in their arsenal of communication warfare, many of which are reminiscent of Soviet methods. These include the dissemination of propaganda posters. More contemporary tactics involve blocking Ukrainian internet providers, radio, and television; broadcasting Russian media; and introducing a new school curriculum embedded with propaganda elements.

A significant number of Telegram channels have been established in the occupied regions. The core narrative across all media controlled by the occupation authorities is the claim that «Ukraine is shelling the territories seized by Russia». In the occupied part of Zaporizhzhia Oblast, a radio station controlled by the occupation authority, Radio Crimea, began broadcasting in late March, as reported by local television channel Za!TV. One of its main projects was dedicated to Russian military personnel, according to media sources. In addition to Za! TV and Radio Crimea, the region also hosts Za!Radio and Radio Sputnik. A printed newspaper titled Zaporizhzhia Herald is distributed free of charge, with a reported circulation of 300,000 copies last year, according to local sources [7]. Effectively, an information ghetto has been created. Russia seeks to replicate this model across all newly occupied Ukrainian territories [8].

Russian forces do not shy away from using platforms that they themselves have declared «prohibited». In social media, Russian intelligence agencies launch attacks on Ukrainians via troll farms, video and audio fakes, propaganda clips, intrusive advertisements, pseudo-Ukrainian or cloned Telegram channels, and spam campaigns [9].

Beyond their primary aim – spreading propaganda and advancing pro-Russian narratives on social networks, since the onset of the full-scale invasion, Russian troll farms have acquired several new objectives: 1. to sow panic among the population and incite regime change through neighborhood, school, and residential chat groups by integrating into community-level discussions; 2. to mass-distribute bomb threats targeting various institutions, shopping centers, schools, and hospitals – tactics employed even before the invasion began; 3. to influence individual Ukrainian military personnel, urging them to lay down arms and defect to the enemy side [10].

According to Mariia Sahaidak, Head of the Strategic Communications Department at the Center for Strategic Communications and Information Security, the enemy continuously adapts its methods for creating fake news: «We tend to believe that anonymous Telegram channels were the main source of disinformation, but now TikTok is gaining momentum – Russia is employing numerous anonymous bloggers to conduct campaigns discrediting Ukrainian authorities and both political and military leadership» [11]. The enemy utilizes not only information as a tool, but

also human resources – in particular, agents of influence, including collaborators who voluntarily cooperate with occupation authorities and spread pro-Russian narratives on social media.

For instance, in the Bilozerka community, an employee of a pharmaceutical company agreed to work with the occupying administration, assuming the position of «Chief of the Medical Division at the Central District Hospital». He also shares pro-Russian narratives online. Additionally, law enforcement identified a collaborator-journalist working for the propaganda channel Tavria – a 58-year-old man registered in Zakarpattia Oblast, operating under a pseudonym. On social media and Tavria TV, he conducts pro-Russian propaganda targeting the Armed Forces and Ukrainian government [12].

These are just a few cases drawn from the broader context of contemporary information warfare, but their frequency is striking. For many years, Russia has used information as a weapon to influence public consciousness, and often successfully. Distorted historical claims (e.g., that Ukraine was created by Lenin, or that Crimea was «gifted» by Khrushchev), narratives about «three types of Ukrainians», threats of nuclear war, and constant psychological operations – all of these threaten Ukraine's constitutional order and, accordingly, undermine the protection of the human right to information.

In our view, state policy requires amendments and the implementation of a series of more decisive measures in the sphere of protecting the human right to information. We propose a comprehensive approach, namely: improving legal regulation, reforming institutional structures, and enhancing the national information campaign.

1. Improvement of Legal Regulation. In our opinion, reforms should begin with the law holding the highest legal force. When analyzing the provisions of Article 34 of the Constitution of Ukraine, we identified a range of rights that, according to the national legislator, are components of the right to information. However, one essential element is absent – namely, the explicit recognition of an individual's right to safe information or a safe informational environment. This might be inferred from the second part of the same article, which lists the grounds for limiting the right to information.

Nevertheless, a restriction of the right to information and a right to safe information are not synonymous, though they are related in

cases where ensuring the right to a safe information space necessitates restrictions on other information flows.

We propose amending the wording of the first part of Article 34 of the Constitution of Ukraine as follows: «Everyone shall have the right to freely collect, store, use, and disseminate information orally, in writing, or by other means of their choice, and to enjoy a safe informational environment».

This amendment would not only constitutionally enshrine the human right to a safe information environment but also recognize it as a fundamental right, thereby obligating governmental and local authorities to take more decisive action to ensure its effective protection.

In addition, it is necessary to revise the wording of the Law of Ukraine «On Information», specifically paragraph 7 of Part 1, Article 3. We propose replacing «ensuring the information security of Ukraine» with «ensuring the information security of the individual and Ukraine». Furthermore, we suggest amending Part 1 of Article 5 by adding a second paragraph: «Everyone has the right to a safe informational environment».

We also find it appropriate to supplement Chapter 14, Article 173¹ of the Code of Ukraine on Administrative Offenses with a provision that introduces liability in the form of a fine for disseminating false rumors or distorted information among the population via the media. Based on the example involving the misrepresentation of information about the European Convention on Human Rights in domestic media, we believe that establishing administrative responsibility could help prevent similar incidents in which editors and journalists, in pursuit of publicity, threaten national security and violate the human right to accurate information.

2. Reform of Institutional Foundations of State Information Policy. In order to effectively protect society in the information domain, we consider it appropriate to reorganize the central executive body responsible for information security – the Ministry of Culture and Information Policy. Given the scale of enemy information attacks, a ministry that simultaneously oversees both cultural and informational policy is not capable of exercising its authority effectively.

We recognize that during martial law, the creation of a separate central executive body may seem inappropriate due to financial constraints. However, under the present conditions, the information

front can be equated with the military front. A dedicated Ministry of Information Policy would focus exclusively on the information sphere – proposing legal regulations in this area and developing new strategies to counter hostile disinformation.

3. Information Campaign to Counter Russian Communication Warfare. Public information outreach holds a fundamental advantage in ensuring the right to information, as Ukraine cannot impose total and harsh censorship even during martial law for several key reasons:

1. Such measures would contradict international human rights standards, since total censorship does not constitute information restriction, but rather its complete prohibition. This would violate the human right to information and could harm Ukraine's international reputation, particularly in comparison with practices of the Russian Federation.

2. Ukraine neither can, nor should, aim to fully control the information environment. This environment includes not only media and social networks, but also interpersonal communication and the information space within temporarily occupied territories beyond the state's effective control.

The creation of a separate central executive body for implementing state information policy may require significant time. Meanwhile, the human right to information must be protected now. Therefore, we propose involving one of the existing governmental initiatives.

At present, the Ministry of Culture and Information Policy oversees the Center for Strategic Communications, whose core mission is to counter Russian disinformation. We view this platform as a resource hub for Ukraine's information campaign.

Upon reviewing the official website of the Center for Strategic Communications, we found a section containing training sessions and methodological resources for public servants working in the field of strategic communication. However, we did not find similar educational resources for the general public. We propose creating such content for all citizens who are not affiliated with the civil service.

Since the Center's aim is to provide verified information in response to hostile information-psychological operations, but it is not always able to immediately address every piece of disinformation, we propose the following solution: in cooperation with the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, a chatbot called «YeFake» should be introduced in the «Diia» mobile application. This feature

would allow users to submit information they suspect to be false. The staff of the Center for Strategic Communications would verify it and publish a corresponding article on their website.

In addition to trainings, we also recommend the development of a universal guidebook for Ukrainian citizens, which would include key features of information-psychological operations; main tools of the enemy in communication warfare; practical tips for protecting oneself in the information environment; links to training materials and strategic communication guidelines from the Center; direct access to the «YeFake» chatbot in the «Diia» app.

This guide should be distributed in all public institutions and published on the websites of state and local government bodies to ensure wider public awareness of its availability.

Conclusions. The conducted research has demonstrated that under martial law, the Russian Federation, as an aggressor state, systematically violates the human right to information. The adversary employs a wide range of tools of communication warfare across all domains of the information space: occupied territories, internet platforms, social networks, the international media environment, and offline settings. In the context of widespread dissemination of distorted data, information ceases to be secure, thereby posing a threat to national security and leading to violations of the right to information.

In order to ensure adequate protection of the human right to information, the authors propose a set of organizational and legal measures, namely: amending the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On Information», and the Code of Ukraine on Administrative Offenses; establishing a separate Ministry of Information Policy of Ukraine; developing online training modules, methodological recommendations, and informational leaflets for Ukrainian citizens; disseminating these materials in public institutions and on the official websites of state and local authorities; and, in cooperation with the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, creating a new feature called «YeFake» within the Diia mobile application.

References

1. Ukraine (1996), The Constitution of Ukraine : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 29 May 2025).

2. Ukraine (2018), On National Security of Ukraine : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (accessed 29 May 2025).

3. Ukraine (1992), On Information : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#n182> (accessed 29 May 2025).

4. Kuleba, D. (2022), *The War for Reality: How to Win in the World of Fakes, Truths and Communities*, 3rd edition, updated, Knigolav, Kyiv.

5. The Ghost of Nazism in Ukraine: How the Kremlin authorities worked with collaborators for decades, *website of Ukrainska Pravda*, available at: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/13/7339061/> (accessed 29 May 2025).

6. "The West's fatigue with Ukraine": how Russian propaganda constructs a narrative, *Ukrinform website*, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-factcheck/3815476-vtoma-zahodu-vid-ukraini-ak-rosijskapropagandakons-truue-narativ.html> (accessed 29 May 2025).

7. Russia is expanding broadcasting in the occupation: how can Ukraine "jam" propaganda?, available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiyski-media-propahanda-okupatsiya-yakhlushyty/32912049.html> (accessed 29 May 2025).

8. "Powerful and toxic propaganda". Is the influence of Russian media in the occupation growing?, *Radio Liberty website*, available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiyska-propahandakher-sonshchyna-zaporizhzhya-okupatsiya/32013468.html> (accessed 29 May 2025).

9. Spam, advertising, fakes. How Russian propaganda attacks Ukrainians on social media, *Ukrinform website*, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-factcheck/3816655-spam-reklama-fejki-ak-rosijska-propaganda-atakue-ukrainciv-u-socmerezah.html> (accessed 29 May 2025).

10. The main information weapon of the Russian Federation. How Russian bot farms work: IT Speka, *a website of online media about technology, entrepreneurship and news*, available at: <https://speka.media/golovna-infozbroya-rf-yak-pracyuyut-rosiyski-botofermi-931604> (accessed 29 May 2025).

11. Russia is spreading propaganda and disinformation through Telegram and TikTok bloggers the most – Sahaidak, *Suspilne Culture website*, available at: <https://suspilne.media/culture/643506-cerez-telegram-ta-tiktok-blogeriv-rosia-najbilse-rozpovisudzue-propagandu-ta-dezinformaciu-sagajdak/> (accessed 29 May 2025).

12. Police cooperate with the occupation authorities in Kherson region and spread pro-Russian narratives on social media, *Suspilne Kherson website*, available at: <https://suspilne.media/kherson/283288-spivpracuut-zokupacijnou-vladou-hersonsini-ta-rozpovsudzuut-prorosijski-narativi-v-socmerezah-policia/> (accessed 29 May 2025).

Денисенко К. В.,

кандидат наук з державного управління, доцент,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9637-1361;

Томков Н. О.,

старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права, міжнародного права
гуманітарного факультету (очного та заочного навчання),
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0001-5243-3786;

Борко І. С.,

студентка факультету міжнародного та європейського права,
НЮУ ім. Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-3397-0121

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Стаття присвячена аналізу особливостей забезпечення права людини на інформацію в умовах воєнного стану, а також розробленню організаційно-правових шляхів удосконалення його захисту. Авторами наголошується на систематичному порушенні права людини на інформацію з боку російської федерації. Держава-агресор розв'язала комунікаційну війну проти України, використовуючи її різноманітні засоби, а саме: популяризацію агітаційних матеріалів, блокування українських інтернет-провайдерів, радіо, телебачення, створення проросійських медіа на окупованих територіях, поширення неправдивих новин та пропагандистських наративів, реалізацію через мережу ворожих агентів впливу як в українському, так і в міжнародному інформаційному просторі.

Констатується, що за таких умов інформація перестає бути безпечною і становить загрозу національній безпеці, а отже, і забезпеченню права людини на інформацію, оскільки існує чіткий взаємозв'язок між конституційним ладом та утвердженню прав людини в державі.

Наголошено, що забезпечення права на інформацію залишається проблемним з огляду на масовість інформаційно-психологічних операцій і той факт, що встановити повний контроль над інформаційним полем видається неможливим, а тому виникає потреба в розробленні низки заходів, що матимуть дієвість за цих обставин.

Авторами пропонується здійснити низку організаційно-правових заходів задля забезпечення права людини на інформацію, а саме: доповнити положення статті 34 Конституції України, статей 3 та 5 Закону України «Про інформацію», глави 14 статті 173 з позначкою 1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, створити Міністерство інформаційної політики, вдосконалити інформаційну кампанію з метою протидії російській комунікаційній зброї.

Ключові слова: право людини на інформацію, воєнний стан, російська пропаганда, комунікаційна війна, Центр стратегічних комунікацій, національна безпека, інформаційна кампанія, дезінформація.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (26)

Відповідальний за випуск

Денисенко К. В.

Редактор літературний

Сила Л. М.

Комп'ютерна верстка
і макетування

Сила Л. М.

За достовірність інформації у статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 08.07.2025 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 6,05.
Тираж 100 пр. Зам. № 142/25.

Редакційно-видавничий відділ Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.